

Jaroslav TEPLÝ

Příspěvek k dějinám rybníků a rybníkářství v předhusitském Chrudimsku

Cíl a záběr studie

Předložená studie pohybuje se na rozhraní tří oborů, historické geografie, hospodářských dějin a dějin sociálních. Pokud bychom její thema spojovali se životním prostředím, dotýkali bychom se také dějin environmentálních; ale sem studie nesměruje. Vlastním cílem studie je pohled na rybníky a tím zčásti také na rybníkářství v předhusitském Chrudimsku, tj. zjištění výskytu rybníků v pramenech a jejich lokalizace, zjištění jmen rybníků a případně také jejich držitelů. Studie tudíž bude pohlížet do části východních Čech, do starého Chrudimska, pouze tu a tam nahlédne do přilehlých částí starého Mýtska a starého Čáslavska, případně, opět sporadicky, do severozápadní Moravy, totiž do poříčí horní Svatky.

Nejstarších počátků rybníkářství v Českých zemích se studie sice dotkne, ale hlavní její pozornost směřuje do druhé poloviny století čtrnáctého a počátku století patnáctého; za rok 1419 zaběhne jenom výjimečně. Pouze ve dvou exkurzích věnovaných jménům a velikosti rybníků studie územní a časovou hranici poněkud překročí. Rybníky a rybníkářství z konce století patnáctého a ve století šestnáctém zpracovala česká historiografie celkem důkladně, ale rybníky a rybníkářství v Čechách a na Moravě před mezníkem, jímž je husitská revoluce, v české historiografii k nejfrekventovanějším badatelským okruhům nepatří, proto o nich v podrobnostech víme až dosud velice málo.¹

Lze k tomu podotknout, že studie vznikla v souvislosti se studií mnohem rozsáhlejší a také podstatně starší, totiž v souvislosti s rozpravou o držbě půdy šlechty, církve a krále ve starém Chrudimsku, na niž navázalo bádání o držbě půdy a větvení rodu erbu zubří hlavy s predikátem z Medlova, pozdějších Pernštejnů, ve třináctém a čtrnáctém století v poříčí horní Svatky.²

---

¹ Na potřebu bádání o rybnících ve východočeském regionu v předpernštejnském období upozorňuje Petr VOREL, *Za pánů z Pernštejna*, in: František ŠEBEK a kol., *Dějiny Pardubic I*, Pardubice 1990, s. 186, pozn. 34.

² Jaroslav TEPLÝ, *Feudální pozemková držba ve starém Chrudimsku před husitskou revolucí*, Pardubice 1997. Jde o materiál nově zpracovaný pro knižní vydání, jehož podstatným základem je strojopis Jaroslav TEPLÝ, *Panská, zemanská a církevní zboží ve starém Chrudimsku před husitskou*

Při těchto badatelských úkolech nemohla si heuristika v písemných pramenech nevsimnout příslušenství větších i menších statků, v nichž spolu s poli, loukami, pastvinami, lesy, křovinami, řekami, potoky (téměř vždy bezejmennými) přicházejí – nikoliv však u všech statků – také „*piscinae*“ – rybníky, rovněž bezejmenné; nadto je prameny blíže nelokalisují. Protože část předchozího autorova bádání byla věnována držbě půdy a její zástavbě především v územích shora uvedených, týkají se předkládané poznatky o rybnících převážně rovněž těchto území. Studie nechce si proto činit nárok na úplnost poznání, to jest na souhrnné poznání rybníků a rybníkářství v obou zemích v daném časovém úseku. Jest to sonda, již předkládáme jako příspěvek k problematice sice známé, leč až dosud jsoucí poněkud v pozadí.

Prameny

Co do rybníků až do doby husitské prioritní jsou prameny písemné, na prvním místě listiny; s nimi jsou zcela rovnocenné zemské a dvorské desky. Vyprávěcí prameny naproti tomu zmínky o rybnících téměř nemají.

V pramenné základně, v dochování listin, jsou jak známo značné rozdíly. Mnohem více listinných pramenů je dochováno pro jižní Čechy a pro Moravu než pro české oblasti severnější včetně Čech východních. Projevuje se to jednak v dosavadní literatuře, protože níže citované práce Františka Teplého a Rudolfa Hurta těžily především z listin. Východní Čechy jsou v tomto smyslu značně znevýhodněny, proto těžší předložená studie ponejvíce z dvorských desek včetně v nich dochovaných výpisů z desek zemských. Proporčním důsledkem toho je její větší důraz na vlastní dobu předhusitskou.³

Hmotným pramenem měly by být rybniční hráze. Měly by být, ale ve skutečnosti nevíme, zda to, co před sebou vidíme (ať je to hráz rybníka vypuštěného, nebo napuštěného), je rybniční hráz z námi sledovaného období. Spolehlivě to nelze říci nikdy, protože rybniční hráze od svých počátků až do dneška byly nejednou byly opravovány, zvyšovány a rozšiřovány. Archeologie k tomu až dosud nemůže říci nic, protože středověké rybníky zatím jsou mimo její zájem.

Hmotným pramenem by mohl být sám terén, pokud ovšem je uchován v původní podobě. Ve městech je jenom malá naděje, že se nalezne původní terén v neporušené podobě, vůbec již nemluvě o městech s průmyslovou zástavbou. O něco lepší předpoklad uchování původního terénu by měl být v oblastech zemědělských, ale ani tam není radno hýřit optimismem, protože činnost zemědělsko-lesnická (lépe ale činnost člověka vůbec) dovede být ke svědkům minulosti neuvěřitelně ničivá, a to i v našich časech, jež prý jsou osvícené. Úlohu terénu co do zkoumání rybníků sice nelze příliš přeceňovat, ale jak uvidíme, v mnoha situacích

---

revolucí, Pardubice 1966. Doktorská disertace, Archiv University Karlovy. Adjektivum „starý“ zde znamená kraje v Čechách a na Moravě v období dvanáctého až patnáctého století.

³ Viz soupis pramenů včetně jejich zkratk. Vzhledem k úspoře stránek je literatura uváděna pouze v poznámkách.

zase výpovědní hodnotu má. Dodejme snad, že všem terénním situacím zmiňovaným ve studii předcházely osobní terénní průzkumy, většinou několikeré.

Literatura

Literatura o rybnících a rybníkářství v Čechách a na Moravě je a není bohatá. Jednak je zde vysloveně odborná literatura, zaměřená na rybníkářství a na rybníky. Netvrdíme, že historik zabývající se dějinami rybníků nemá se s ní alespoň přehledně seznámit. Naopak, seznámit se s ní musí, na vůli mu ale ponecháváme, zda bude s Janem Dubraviem začínat nebo končit.

Zásadní pro historika je ovšem literatura o rybnících středověku a novověku, novověku zejména staršího, jímž máme na mysli klasickou čili zlatou dobou českého rybníkářství, tj. samý sklonek století patnáctého a století šestnácté. Této době byla u nás věnována početná literatura historicky odborná, zejména novější, i když můžeme připomenout průkopnickou studii Josefa Wegera *Rybníkářství a rybářství na panství Pardubském* z roku 1890.

Zásadní pojednání pod titulem *Z hospodářských převratů českých ve století XV. a XVI.*, směřující ovšem především do zlomu staletí a do věku šestnáctého, publikoval v roce 1924 František Hrubý.

Zato nelze jako o početné mluvit o literatuře pro dobu, jež druhé půli století patnáctého a století šestnáctému předcházela. V roce 1935 publikoval František Teplý desetistránkovou stať *O rybníkářství v Čechách do husitských válek*, o dva roky později pak vydal práci obšírnější, a to *Příspěvky k dějinám českého rybníkářství* (1937), nikoliv však speciálně věnovanou době „do husitských válek“. Zaměřil se v ní do značné míry na Čechy jižní a v užším pojetí na Jindřichohradecko; což ovšem vzhledem k možnostem daným pramenným materiálem jest zcela pochopitelné

Deset let po něm František Graus v obšírných *Dějínách venkovského lidu v Čechách II* (1957) vyhradil prostor také předhusitskému rybníkářství, bohužel pouze čtyřstránkový, což alespoň zčásti odčinil řadou upozornění v souvislosti s rybníky na pramenný materiál. Jestliže se Alois Míka v útlé brožurce *Slavná minulost českého rybníkářství* (1955) mohl vzhledem k jejímu rozsahu s předhusitskými rybníky zabývat jenom stěží, je třeba zmínit jeho jinou publikaci, a to *Nástin vývoje zemědělské výroby v Českých zemích v epoše feudalismu* (1960). Dotýká se v ní středověkých předhusitských rybníků v poučeném výkladu, bohužel pouze dvoustránkovém.

V tomtéž roce vyšla práce sice dílčí, protože týká se pouze Moravy, Rudolf Hurt, *Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku* (1960). Jest místy sice spíše indexem časových a místních údajů, záslužná však je hned dvěma kritérii. Jednak je velmi pečlivě čerpána z pramenné základny, jednak je zpracováním alespoň jednoho teritoria Českých zemí.

Od doby jejího vydání se však při veškerém sklonu značné části produkce české medievistiky k hospodářským dějinám, vyvolaném známými příčinami, neobjevil větší pokus o dějiny či alespoň evidenci rybníků před dobou husitů.

Předkládaná studie je zdá se prvním vstupem, a to cestou – jak již shora řečeno – sondy pouze do jednoho kraje a jeho blízkých sousedství. Není tudíž ani dějinami, ani zevrubnou evidencí rybníků, pouze příspěvkem k problematice, i když některá zatím snad neřečená zjištění přináší.⁴

Jména rybníků

Sama jména rybníků jsou záležitostí onomastiky a toponomastiky, ale výklad o jménech rybníků souvisí velmi úzce s prameny. Jsme zvyklí, že každý rybník má jméno, a proto máme dojem, že tomu tak bylo od nepaměti, Není to však tak jisté, protože při četbě pramenů naopak máme dojem, že rybníky až do husitských dob neměly jména vůbec, a pokud je vůbec měly, tak rozhodně jejich jména až do pramenů nedošla. Až na jeden případ jsme se totiž až dosud nesetkali s tím, že by prameny přímým způsobem, tj. takovým způsobem, jakým uvádějí jména městských či vesnických lokalit nebo osob, uvedly také jméno toho či onoho rybníka.

Spíše než jméno či polohu rybníka dozvíme se z pramenů, byť také nikoliv vždy, jméno a někdy i přibližnou polohu lesa. Zdá se, že zejména pro mužskou populaci přece jenom důležitější složku terénu a držby představoval les se zvěří a se dřevem než vodní plocha, dokonce umělá, nadto trochu záhadná a tajemná. A tajemná byla vodní hladina jak pro poddaného sedláka, tak pro vladyku, jenž konec konců, nebyl než sedlák s erbem.

Oním jediným případem uvádějícím jména je níže citovaná listina olomouckého vévody Otty ze 3. února 1078, v jejímž textu si ovšem nejsme zcela jisti, jsou-li ona v jejím textu jmenovaná „vivaria“ – rybníky, sádky, či snad dokonce pouhé koše na ryby z proutí či z latí.⁵

V následujícím textu se ovšem s několika málo jmény jako by rybníků setkáme, jsou vážena z pramenů. Ve skutečnosti to však původně jména rybníků nebyla, těmi stala se až v průběhu času. Pro porozumění postačí tři příklady.

V listině z 23. dubna 1347 dva její vydavatelé prodávají „...molendinum sub piscina situm in Stawenov...“ – „mlýn položený pod rybníkem ve Stavěnově...“. Toto jméno Stavěnov bylo však místním jménem lokality, skládající se ze mlýna

⁴ Viz soupis pramenů včetně jejich zkratk. Literatura je vzhledem k úspoře stránek uváděna pouze v poznámkách k této studii. Josef WEGER, *Rybníkářství a rybářství na panství Pardubském*, Program (= výroční zpráva) c. k. české vyšší školy reálné v Pardubicích, Pardubice 1890; František HRUBÝ, *Z hospodářských převratů českých v století XV. a XVI.*, Český časopis historický 30, 1924, s. 205-236, 433-469; František TEPLÝ, *Dějiny rybníků na Jindřichohradecku*, 1925 (separát); TÝŽ, *O rybníkářství v Čechách do husitských válek*, Věstník Československého zemědělského musea 8, 1935; TÝŽ, *Stavba rybníků a jejich cena*, Věstník Československého zemědělského musea 8, 1935; TÝŽ, *Příspěvky k dějinám českého rybníkářství*, Praha 1937; Alois MÍKA, *Slavná minulost českého rybníkářství*, Praha 1955; František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách II*, Praha 1957; Alois MÍKA, *Nástin vývoje zemědělské výroby v Českých zemích v epoše feudalismu*, Praha 1960; Rudolf HURT, *Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku I*, Ostrava 1960.

⁵ 1078: CDB I, č. 79, s. 84. Viz též pozn. 12.

a patrně ještě několika stavení, proto je text listiny postaven jako „*molendinum... situm in Stawenov*“ – „*mlýn ... položený ... ve Stavěnově ...*“⁶

Lokality Chotěboř, Blatnice, Libice, o nichž dále mluví text citované listiny, jsou identifikovatelné, nynější rybník Stavěnov leží mezi těmito třemi lokalitami. Pro lepší porozumění dodejme, že slovo „stav“ našim předkům znamenalo to, co nám jednak znamená sousloví rybníční hráz, ale také slovo rybník. Shora uvedený (latinský) citát tudíž říká, že ve Stavěnově je rybník, při čemž slovo „Stavěnov“ svým semantickým obsahem zahrnuje v sobě jak sídlení, tj. osadu, tak rybník. Tím sídlením byl jednak mlýn, jenž podle textu listiny byl v ohrazení a měl pět kol, tudíž žádný malý mlýnec, kolem pak mohla být stavení další. Význam slova Stavěnov se tudíž posunul, přestalo být jménem lokality Stavěnov a stalo se jménem rybníka. Dnešní mlýn se již nejmenuje – nejspíše po některém bývalém mlynáři – Stavěnov, ale Bezlejov.

Obdobná situace je v listině vydané v roce 1369 Vítkem ze Žehušic. Vítek vyměňuje se Sedleckým klášteřem svůj díl lesa u Horušic a dostává za něj díl Černého lesa u Zdechovic. K tomu se zavazuje, že kdykoliv bude dělat výlov rybníka u tohoto Černého lesa, dostanou sedlečtí řeholníci z výlovu ryby za dvě kopy grošů.⁷

Zdechovice jako lokalita existují dodnes, Černý rybník je sotva kilometr od obce na okraji lesa. To pomístní jméno Černý les je nepochybně starší než rybník, ale přeneslo se na rybník, zatímco pomístní jméno (toho kilometr vzdáleného) Černého lesa zdejšími lidmi již neříká nic, neznají je.

V jižních Čechách u lokality Hluboká je rybník Bezdrev. Jeho hráz nebyla stavěna na dřevěném roštu, nýbrž přímo na podloží, tudíž jest to hráz „*bez drv*“. Původně jméno hráze bylo přeneseno na rybník, takže „*bez drv*“ dalo Bezdrev a to dalo Bezdrev, epenthetické „e“ pouze usnadňuje výslovnost. Není to tak archaické; „*musím drva nadělati*“ je autentický výrok z moravské strany Žďárských vrchů přede dvěma desítkami.⁸

Ony tři příklady ukazují na to, že rybníkům sice bylo nutno pro potřebu orientace nějak říkat, ale při napouštění jaksi oficiálně jméno asi nedostávaly, proto snad také jejich víceméně neoficiální jména nedorazila až do písemné podoby pramenů. Z mluvy pramenů zároveň vyplývá, že nazírání na tyto věci začalo se měnit ve století patnáctém, patrně v té souvislosti, že se víc a více ukazoval hospodářský význam rybníkářství a rybníků.

Tehdy teprve se v pramenech objevují jména rybníků a snad tehdy – podtrhujeme slovo snad – začalo být zvykem dát rybníku jméno současně s jeho napouštěním. Dva příklady z pramenů. První: je ze 14. června 1430 – „*Já Jan Malovec z Pacova vyznávám, že jsem takúto úmluvu o rybník Bošilecký učinil s urozeným*

⁶ 1347: RBM V/1, č. 130, s. 74.

⁷ 1369: Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Klášteř Sedlecký, jeho statky a práva v době před válkami husitskými*, Praha 1916 (Rozpravy 68), s. 31 a pozn. 62.

⁸ František TEPLÝ, *O rybníkářství v Čechách do husitských válek*, in: Věstník Československého zemědělského musea 8, 1935; TÝŽ, *Příspěvky k dějinám českého rybníkářství*, Praha 1937.

*pánem Oldřichem z Rosenberka ...*⁹ Druhý příklad: Listina ze 27. listopadu 1459 říká, že „...*Já Jan z Nové Vsi a Radkova vyznávám ... že ... panu Janovi z Pernštejna ... slibujeme, nižádnú věcí brániti, ani ... překážeti, ... jakž rybníky dělá Kuchynku, Skříňarčku a rybník nad Libochovou Dolní...*“¹⁰

Velikost rybníků

Nebude zcela snadné odpovídat na otázku po velikosti předhusitských rybníků. Jak veliké si je vůbec máme představovat? Jako dnešní veliké, dnešní střední, nebo dnešní malé rybníky či dokonce jako pouhé rybníčky?

Konkrétní údaje k této otázce takřka nejsou, odpověď tudíž je nejenom nesnadná, ale především nejednoznačná, a zdaleka nemusí být uspokojující. Pokud na otázku (námi samými položenou) odpovíme, může to být odpověď pouze částečná. Proto také sáhneme k jisté toleranci a zkoumaný časový i místní limit tu a tam překročíme, takže přihlídneme také k údajům ze sklonku století patnáctého. Otázka ovšem je, jak asi jsou spolehlivé, přísahat na ně tudíž nebudeme. Také musíme počítat s tím, že během času se velikost rybníka zvýšením hráze mohla změnit; i když v našich terénních podmínkách o zvláště výrazné diference mnohdy asi nepůjde.

Nejprve tedy století třinácté. Za starou rybniční stavbu u nás pokládá se rybník Ratmírovský u Jindřichova Hradce, vzniknuvší po roce 1255, jeho dnešní vodní plocha je 78 ha. Rybník Branský ve Žďáře z roku 1263 byl mnohem menší, má plochu 7 ha. Je nutno poznamenat, že Branský rybník není doslova „*první skutečně doložený moravský rybník*“, jak tomu chtěl Rudolf Hurt, protože v roce 1263 jak Žďárský klášter, tak i Branský rybník ležely v Čechách. Hranicí mezi Čechami a Moravou totiž byl dnešní Stržský potok (tehdy jej pokládali za nejhornější Sázu), jak o tom informuje Jindřich zvaný Řezbář, autor letopisu *Cronica Domus Sarensis*. Budeme mu věřit, protože ve Žďáře vyrostl, a tedy tyto věci důvěrně znal.

Do století čtrnáctého zařadíme shora zmíněný rybník Stavěnov blízko Chotěboře, listinně zachycený v roce 1347, ačkoliv jeho starší původ nelze vyloučit. Má plochu 18 ha.

Velký rybník, nynější Máchovo jezero u Doks, jehož vznik Zdeněk Kalista klade do rozmezí let 1366-1367, má plochu 284 ha. Po roce 1372 byl na Litomyšlsku u Opatova napuštěn rybník Hvězda s dnešní plochou 79 ha.

V listině z roku 1391 je zmíněn Čivický rybník u Pardubic, v roce 1688 měl 40 ha. V roce 1369 získal Vítek ze Žehušic rybník u Černého lesa, dnešní Černý rybník u Zdechovic. Jeho plocha, již snad lze mít za původní, je odhadem asi 4 ha.

⁹ 1430: *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I-IV* (1418-1462), ed. Blažena RYNEŠOVÁ, Praha 1929-1954, zde I, č. 174, s. 119. Povšimněme si, že rozměry hráze Bošileckého rybníka jsou téměř identické s (předpokládaným) velkým rybníkem u Mentouru (viz pozn. 43).

¹⁰ 1459: AČ XVI, č. 89, s. 141-142. Dolnolibochovský rybník přiléhá těsně k jižnímu okraji lokality Dolní Libochová. Rybníky Kuchynka a Skříňarčka jsou s největší pravděpodobností nynější rybníky Kuchyň a Křenářka západně a východně od Radkova.

Před rokem 1410 byl u Jestřábí Lhoty u Kolína napouštěn rybník, jenž zaplavil tři poddanské lány. Budeme-li lán počítat jako dvacet hektarů, měl (dnes již neexistující) rybník 60 ha.

V roce 1411 prodávala se část lokality Jeníkovice blízko Heřmanova Městce se dvěma rybníky. V mapě z roku 1688 jsou to „*Jenikowiczky dwa*“ (rybníky). Dnešní Starý rybník má odhadem 1,5 ha; nový rybník je větší, má odhadem 3-4 ha. Podstatně se od těchto rybníků liší již zmíněný Bošilecký rybník, o němž je první listinná zpráva z roku 1430. Existuje dodnes a má plochu 190 ha; nevíme ovšem, zda jeho tři metry vysoká a přes čtyři sta metrů dlouhá hráz nebyla (v době po roce 1430) zvýšena.

Obraz doplníme ještě několika rybníky z pozdní druhé poloviny století patnáctého. Po roce 1480 byl napuštěn rybník (Velké) Dářko severně od Žďáru nad Sázavou. Má plochu 205 ha; jméno má po slatině, na níž vznikl. Když Vilém z Pernštejna 8. ledna 1491 pečetil listinu o koupi Kunětickohorského statku, rybník Čeperka (u Opatovic) se značnou pravděpodobností již existoval, byl ale možná menší než za Pernštejnů (tj. v letech 1491-1560), kdy měl mít 810 až snad 1 000 ha. Právě tak se značnou pravděpodobností existoval již rybník Rozhrna u Bohdanče, jevíci se s dnešními 23 ha jako rybník pouze střední. Bohdanečský rybník rovněž u Bohdanče existoval již „*za knižat*“, tj. po roce 1461. Dnešní jeho výměra je menší, pouze 90 ha, ale za Pernštejnů měl mít 320 až 350 ha, což se zdá až nepravděpodobné.¹¹

Nejstarší zprávy o rybnících

-
- ¹¹ Plochy rybníků: Vladimír VLČEK (ed.), *Vodní toky a nádrže*, Praha 1984. Alternativní údaje plochy rybníků: Zdeněk LOCHMANN, *Opatovický kanál a jeho historicko-geografický vývoj*, in: Sborník Československé společnosti zeměpisné 75, 1970, č. 3, sv. 75, s. 219-233.
- 1255: Ratmírovský rybník – CDB V/1, č. 57, s. 114 n., srov. F. TEPLÝ, *O rybníkářství v Čechách do husitských válek*; TÝŽ, *Příspěvky k dějinám českého rybníkářství*, s. 12.
- 1263: Branský rybník, – *Letopis žďárský*, in: FRB III, s. 30; viz též (pod titulem) *Cronica domus Sarensis*, ed. Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ – Josef POHANKA – Metoděj ZEMEK, Brno 1964, verš 700-705, s. 196-199. Hydrografické a topografické podrobnosti k tomu Jaroslav TEPLÝ, *Vznik feudálního statku Nové Město*, in: *Theatrum historiae* 1, Pardubice 2006, s. 31-32, pozn. 10. Rudolf HURT, *Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku I – II*, Brno 1960, s. 51.
- 1347: Rybník ve Stavěnově – RBM V/1, č. 74, s. 130.
- 1366-1367: Velký rybník nověji Máchovo jezero – FRB IV, s. 534; srov. Zdeněk KALISTA, *Město mezi horami*, Liberec 1969, s. 20-21.
- 1372: Rybník Hvězda – CDM XI, č. 208, s. 187.
- 1369: Rybník u Černého lesa – Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Kláster Sedlecký, jeho statky a práva*, s. 31, pozn. 2.
- 1411, Jeníkovice – RT II, s. 84.
- 1480: Dářko – 15. leden 1480: „...že jsme takovú mezi námi učinili smlúvu učinili o miesto pusté a dielem lesem zarostlé řečené Darsko...že my knieže Viktoryn svrchuřečený máme na miestě te pustiny rybník nám i budúcím našim udělati a hrázi jednu nebo více ... vystavití...“ – AČ IX, č. 26, s. 390-391; srov 1493: AČ IX, č. 57, s. 418-1419.

Že ryby byly potravou člověka vždy, o tom netřeba pochybovat. Z ostatních savců jsou konsumenty ryb šelmy, čímž (pro naše země) nemyslíme pouze vydra, protože víme, že také kočka, ať divoká, nebo domácí, okusí-li rybu, jednou pro vždy ji zařadí na svůj jídelní lístek. Jako vydra ji ovšem pod vodou neloví.

Chov ryb v rybnících znal již starověk, takže v těch oblastech, kam zasahovalo římské Imperium, zdědily chov ryb v rybnících kláštery. Proto přepokládáme, že do našich zemí přišel chov ryb přes hospodaření italských a francouzských klášterů raného středověku.

Naše nejstarší zpráva o existenci rybního zařízení u nás to ukazuje poněkud jinak. V listině olomouckého vévody Otty III. ze 3. února 1078 pro benediktinský klášter Hradisko zjišťujeme, že držitelem rybního zařízení darovaného klášteru byla původně osoba světská, nejspíše vévoda Otto sám. Příslušný passus z listiny zní takto: „*Data sunt vivaria piscium, nomen unius Wydoma et nomen alterius Tekalecz.*“ – „*Darována byla vivaria pro ryby, jméno jednoho je Vydoma, druhého Tekaleč.*“¹²

Co byla tato „*vivaria*“? Byly to umělé rybníky s hrází, nebo do země vykopané nádrže, čili sádky? Nebo to byly průtočné proutěné či laťové klece na ulovené ryby? Možné je obojí.

Srovnajme tuto citaci z listiny s jinou pramennou zprávou, jíž je deskový vklad z roku 1415: „... *et eciam piscinas et reseruacula dicta halterzy*...“ – „... *a také rybníky a uchovávadla řečená haltýře*...“¹³

Plyne z těch slov jasně, že předhusitská doba sádku čili malý rybník na ryby znala. Haltýř je z německého „*Hälter*“. Jestliže tento deskový vklad odlišuje rybník („*piscina*“) a uchovávadlo („*reseruaculum*“) čili haltýř, pak „*piscina*“ byla určena k chovu a „*reseruaculum*“ bylo určeno k přechodnému umístění; byla to tedy také voda uzavřená do nějaké ohrady, ovšem do ohrady vykopané do země, tedy malý rybník neboli sádka.

Slovo „*halterz*“ je přejato z němčiny a jako takové by mohlo svědčit nejenom pro převzetí slova, ale i převzetí věci, nicméně současník, nikdo menší než Jan Hus, vysvětlí, že tomu tak zřejmě není. Stěžuje si totiž, že jeho čeští krajané nadměrně a zbytečně užívají slov přejatých z němčiny, protože ač existuje slovo české, užijí raději slova německého.¹⁴ Vidíme, že současníkům Husovým slovo „*halterz*“ bylo blízké a patrně také vznešenější než slovo sádka (kterážto libůstka potomkům vydržela dodnes). Jak vidíme, věc sama, „*uchovávadlo*“ na ryby, byla známa dávno před tím.

Věcným vzorem pro takové „*reseruaculum*“ (řečené „*halterz*“) byla nejspíše příroda, což vyrozumíváme z listiny hlásící se do let 1085-1092. „*Sub ipso*

¹² 1078: CDB I, č. 79, s. 84.

¹³ 1415: ZDB XI, č. 50, s. 292.

¹⁴ „...*hodní by byli mrskanie Pražané i jiní Čechové, jenž mluvie od poly česky a od poly německy*...“ – Jan HUS, *Výklad Viery, Desatera a Páteře*, kap. 40 (1412) – citováno podle Miloslav ŠVÁB, *Antologie ze starší české literatury*, Praha 1964, s. 148.

monte Tetin stagnum, quod slauice dicitur tona.“ – „*Pod touž samou horou Tetínem (stojatá) voda, jíž česky řekne se tůň.*“¹⁵

To české slovo „tůň“ (= „tona“) spolu s terénem a s polohou pod Tetínem říká, že asi nejde ani o bažinu, ani o rybník, ale o tůň, vzniknuvší blízko říčního koryta při velké vodě. Každé zvýšení hladiny řeky tudíž mohlo dodávat do tůně nové přírůstky ryb, a právě tak ovšem s každým zvýšením hladiny mohly ryby z tůně unikat. Tím větší byl pak impuls, vybudovat tůni umělou, kterou kolísání říční hladiny ovlivňovat nebude. Dodejme zde, že onou řekou pod Tetínem je Berounka, které tehdy (1179) až k jejímu soutoku s Vltavou ještě říkali Mže tak, jako pozdějšímu Berounu říkali tehdy Brod: „... *ad fluvium, cui nomen Misa, ibique in loco, qui dicitur Brod...*“ – „... *k řece, jejíž jméno Mže, a tam na místě zvaném Brod...*“¹⁶

Rybníky století třináctého

Vycházejíce pouze z pramenů psaných, kladli bychom tedy počátky našich umělých rybníků, zbudovaných jako v příhodném místě přehrazené vodoteče, spíše až do století dvanáctého. V listinných pramenech však zmínky o rybnících – bez jejich jmen a bez přesnější jejich lokalisace – jsou až v listinách století třináctého. Tyto „*piscinae*“ – („rybníky“) – nacházíme převážně na půdě, jež je v držbě církve, či alespoň v držbě osob, na něž mají církevní instituce zřejmě nějaký vliv, což ale dost mluví pro onu shora vyslovenou domněnku o převzetí rybníkářství z prostředí cizích klášterů.

První zprávu výslovně zmiňující vlastní stavbu rybníků najdeme v listině Přemysla I. z prosince roku 1227, v níž král umožňuje, aby Petr, správce kraje Bítovského, prodal kanonii premonstrátů v Louce újezd Lovětín. Současně král výslovně povoluje Floriánovi, převoru řečené kanonie, aby v onom újezdu („*circuitus*“) zakládal rybníky a mlýny.¹⁷

V zakládání rybníků však nebyli aktivní pouze loučtí premonstráti, sáhnouví k rybníkářství čtyřicet let po vzniku své kanonie, protože ještě čipernější byli žďárští cisterciáci. Ti, sotvaže dostavěli kamennou podobu klauzury (první její provisorium bylo dřevěné), pustili se v roce 1262, zřejmě z iniciativy opata Arnolda, do stavby rybníka přímo pod novými klášterními budovami. Hrází uzavřeli mělké údolí nejhornější Sázavy ještě před jejím ústím do Stržského potoka, takže její voda (tehdejší nomenklatura těchto vodotečí byla ale obrácená, dnešní Stržský potok byla Sázava, kdežto dnešní Sázava, tekoucí jako potok od bažin (budoucího Dářka), jmenovala se Polná) naplnila mělké údolí. Před klášterní branou tak vznikl

¹⁵ 1085-1092: CDB I, č. 387, s. 382. Listina hlásí se do doby Vratislava I, je to ale spurium století dvanáctého.

¹⁶ 1179: Citován Letopis Jarlocha, opata milevského. – FRB II. s. 474. Ad místní jméno Beroun viz Antonín PROFOUS. *Místní jména v Čechách I - V*, Praha 1949-1960, zde I, s. 63-64.

¹⁷ 1227: CDB I, č. 305, s. 303-304.

rybník. Jest to nyníjší rybník Branský, jenž ještě v osmnáctém století uchovával starší a patrně původní jméno, rybník Opatský.¹⁸

Podotkneme, že pomineme-li ona shora zmíněná a ne zcela jasná „vivaria... *Wydoma et ... Tekalecz*“, jest tento Branský rybník na severním okraji Žďáru nad Sázavou jedním z nejstarších našich rybníků; nejstarším alespoň v tom smyslu, že známe místo jeho vzniku a dobu jeho vzniku, pravděpodobně také i jeho původní jméno. Nadto rybník existuje dodnes. Stojíme-li ve Žďáře nad Sázavou na parkovišti před klášterem, Branský neboli Opatský rybník máme před sebou. Napuštěn byl v roce 1263.

Jedním z rybníkářských „Gründerů“, nikoliv ale z prostředí klausurního, byl Bruno ze Schauenburgu, v letech 1245-1281 olomoucký biskup. Jeho dlouhý ordinariát mu umožnil rozvinout mnohostrannou činnost v několika okruzích, z nichž pouze jedním byly rybníky. Jeho patrně nejvýznamnějším počinem bylo vybudování lenního systému v državách olomouckého biskupství, jenž pro biskupství zabezpečoval jednak organizační a hospodářský chod, ale také brannou ochranu. Bylo-li třeba, uměl se totiž tento Richelieu třináctého věku postavit do čela zbrojných houfů; tak třeba v roce 1276 velel vojsku Přemysla II. v Dolních Rakousích.¹⁹

Na Moravě a ve Slezsku je se jménem biskupa Bruna sepsat vznik několika rybníků, obvykle tam, kam dosahovala biskupská držba nebo alespoň lenní závislost na olomouckém biskupství.²⁰

Již méně jsme si jisti sepsáním tohoto agilního biskupa s rybníky v lokalitách olomouckého biskupství v Čechách, kde biskupská držba měla dvojí podobu. Jednak to bylo několik soliterních lokalit, jež sloužily asi především jako nocležní stanice, jednak byl to konglomerát osad, jejichž držitelé měli k olomouckému biskupství lenní závazky. Ve starém Chrudimsku byl tímto konglomerátem osad „*circuitus Jessutboricensis*“ – („újezd Jezbořický“) západně a jihozápadně od Pardubic, jehož centrální lokalitu Jezbořice prameny zmiňují (byť rok je poněkud sporný) již pro rok 1131.²¹

¹⁸ *Letopis žďárský*, in: FRB III, s. 30; (pod titulem) *Cronica domus Sarensis*, verš 700-705, s. 196-199; srov. J. TEPLÝ, *Vznik feudálního statku Nové Město*, s. 31, pozn. 10, kde topografické detaily a odkazy na prameny (viz též zde pozn. 10).

¹⁹ Bruno ze Schauenburgu: Josef ŠUSTA, *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, České dějiny II/1, Praha 1935, s. 126-129, 204, 226.

²⁰ CDB II, č. 375, s. 410-412 (spurium ze třináctého století); CDB II, č. 305, s. 303-304; CDB IV/1, č. 169, s. 274-276; CDB V/1, č. 57, s. 114-116; CDB V/1, č. 391, s. 580-583; CDB V/2, č. 526, s. 75-82; CDB V/2, č. 720, s. 376-377; CDB V/2, č. 726, s. 384-385; CDB V/2, č. 800, s. 487-488; CDB V/2, č. 840, s. 551-552; CDB V/2, č. 845, s. 557-558.

²¹ Jezbořický distrikt – 1131: CDB I, s. 116-123, zde s. 121; 1146-1148: CDB I, č. 158, s. 163-165; 1388: *Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz, Lehensquaterne*, ed. Karl LECHNER, Brno 1902, s. 17. K listině z roku 1131 srov. Miroslav FLODR, *Paleografické poznámky k nejstarším listinám biskupa Jindřicha Zdíka*, Časopis Matice moravské 78, 1959, s. 242-255; Jan BISTRICKÝ, *Datování Zdíkovy listiny*, in: Mikulovské symposium 78, Praha 1979, s. 33-35; Petr VOREL, *Česká léna olomouckého biskupství ve 12. - 16. století*, Východočeský sborník historický 1, 1991, s. 49-106; J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba v předhusitském*

Jinou lokalitou tohoto újezdu byly Čivice, jež biskup Bruno listinou z 29. dubna 1264 udělil jako léno „... *dilecto sibi Thome, famulo suo et heredibus suis in perpetuo*“ – „... *milému svému Tomášovi, sluhovi (tj. vasalovi) svému, a dědicům jeho na věčné (časy)*“.²²

Ve velmi podrobné pertinenční formulaci této listiny však nejsou uvedeny ani tvrz, ani rybník, obojí registrují až písemnosti z konce století čtrnáctého. Vznik tvrze a rybníků jest tudíž tak trochu otázkou, totiž otázkou v tom smyslu, zda činořodý prelát stavbu rybníků a tvrze nějak inicioval. Úvahou o tom bychom se ovšem pohybovali na půdě pouhých dohadů, protože pramenně je reálná pouze místní terénní situace, dochováající do jisté míry kontury minulosti.

Tvrz v Čivicích je nesporná. Dokládá ji jednak písemný pramen, jednak dobře uchované tvrziště. Pokud by rybník, jenž se rozkládal na její západní straně, byl ze třináctého či spíše ze čtrnáctého století, pak tvrz ze západní strany chránil dobře. Sama existence tohoto rybníka je doložena jednak pomístním jménem, slovem Rybník, což jsou pozemky západně od tvrze, jednak zjištěním jeho jižního břehu podle nálezů lastur škeble rybníčné (*Anodonta cygnea*) na severním úpatí koty Stráň 236 m. Na mapě z roku 1688 je plocha tohoto rybníka zakreslena jako „*Czigowiczky rybník*“ a srovnáním bylo lze zjistit i jeho plochu, jež činila 40 ha, což jej v dnešních měřících řadí ke středním rybníkům.

Zřízení rybníka ještě za biskupa Brunona bychom sice mohli předpokládat, ale je to spíše pouhý dohad. Pokud se tvrze týká, střízlivě ji budeme klást spíše do století čtrnáctého, byť názory na vznikání tvrzí jsou různé. Nijak není vyloučeno, že jak tvrz, tak rybník vznikaly zároveň.

Ve zmíněné listině z 29. dubna 1264 totiž v Čivicích není zmíněna ani „*municio*“ (tvrz), ani „*curia*“ (dvůr), zatímco písemnosti z let 1388-1391 uvádějí naproti tomu jak tvrz, tak dvůr, jenž je allodiální, čili svobodný. Nebyl tudíž součástí léna, a protože není jmenován v listině z roku 1264, mluví post quem a ante quem pro dobu určení vzniku tvrze a dvora spíše bližší k roku 1390 než pro dobu brzy po 1264.

Písemnosti z let 1388-1391 jsou dvě. Z roku 1388 je zápis v lenní knize olomouckého biskupství, popisující léno jako „... *dimidium ville Czihowicz, municio, curia allodialis, silve, piscine, molendinum*...“ – „...*polovina vsi Čivice, tvrz, svobodný dvůr, lesy, rybníky, mlýn* ...“ Druhou písemností je listina biskupa Mikuláše z 5. října 1391, svolujícího, že „... *Herschico de Cziewicz ... Malicze uxori sue legitime dotalicium ... in propugnaculo, curia allodiali ... piscinis ... assignat*“ – „...*Heršík z Čivic ... Maliče, manželce své legitimní, ... dává věno na tvrzi, svobodném dvoře, rybnících ... ve sto padesáti kopách grošů* ...“²³

Chrudimsku, s. 151-158; TÝŽ, *Příspěvek k problematice okrsku zvaného v listinných pramenech „circuitus“*, Východočeský sborník historický 6, 1997, s. 19-26. Tvrz v Jezbořicích: Listina z 5. srpna 1391: „...*purgravius municionis Jestiboric*...“

²² 1264: CDB V/1, č. 409, s. 609-611.

²³ 1388: *Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher*, s. 17. – 1391: CDM XV, č. 326, s. 286; RBMV tomus IV, č. 212, s. 102-103.

Mapa z roku 1688 u Čivic zakresluje dva rybníky. Ten větší je již zmíněný rybník u tvrze, Čijovický čili Čivický, napájený Podolským čili Zlatým potokem, jehož poslední zbytek, malý rybníček u jižní strany silnice II/322, likvidovalo v polovině let osmdesátých dvacátého století zdejší příčinlivé zemědělské družstvo.²⁴

Rybníky století čtrnáctého

Zatímco v první polovině čtrnáctého století jsou v listinách zmínky o rybnících velice řídké nebo vůbec, hojnější jsou pramenné zprávy o rybnících ve druhé polovině tohoto století a zejména v jeho poslední čtvrtině. Do jisté míry jest to také proto, že kvaterny dvorských desek, obsahující protokoly odúmrtních jednání, jsou dochovány v souvislé řadě až od roku 1380, starší kvaterny známe jen ve zlomcích zcela nepatrných. V deskových protokolech přicházelo pravidlem jak jméno, tak stručný popis odumřelého statku a jeho příslušenství, jímž – vedle polí, luk, lesa, potoka – mohl být také rybník. Podle těchto hojnějších zmínek o rybnících lze soudit jak na růst počtu rybníků, tak i na větší pochopení jejich hospodářského významu.

Ve čtrnáctém století v Čechách, na Moravě i ve Slezsku zřejmě již existovala jistá skupina lidí uvědomujících si, že rybníky a chov ryb zvyšují prosperitu hospodaření. Věcné prameny o nich nemluví, alespoň ne přímo, kdežto vyprávěcí prameny připisují vznikání rybníků dvěma mužům, ovšem více než vlivným, protože patřili ke společenské špičce. Jedním byl Karel IV., druhým byl arcibiskup Arnošt.

Beneš Krabice z Veitmile o Karlovi IV. napsal, že „... *pan Karel, král římský a český ... zřídil přemnoho rybníků ... Když to viděli páni, šlechtici, řeholníci i lidé prostí ... stavěli rybníky, vzdávající díky Nejvyššímu, jenž jim dopřál takového panovníka ...*“. Má tudíž Beneš Karla IV. nejenom za iniciátora stavby rybníků, ale dokonce za jejich přímého zakladatele. Jeho text totiž pokračuje tak, že Karel po návratu z Norimberka do Čech „... *edificavit et extruxit piscinam sub castro Bezdez mire magnitudinis quasi stagnum.*“ – „... *zbudoval a vyzvedl rybník podivuhodné velikosti, jakési veliké vodstvo, pod hradem Bezdězem ...*“ To „veliké vodstvo“ je dřívější Velký rybník u Doks, dnešním jménem Máchovo jezero, poněkud zmenšený v souvislosti se stavbou železniční trati ve druhé polovině devatenátého století.

Za druhého iniciátora stavby rybníků má Beneš Krabice arcibiskupa Arnošta, jenž „... *s velkými náklady zřídil mnoho rybníků, zvláště u vsi Kyje, u Rokycan, Horšovského Týna, Příbrami, Řečice, Žerčic a Chýnova*“. Všechno to jsou lokality nikoliv na Arnoštově statku soukromém, nýbrž na statcích pražského arcibiskupství, jehož držbu arcibiskup tímto způsobem zveleboval.²⁵ Stejně jako Beneš

²⁴ Mapa: *Panství pardubické 1688. Faksimile mapy Jiřího Matouše Vischera.*

²⁵ *Cronica ecclesie Pragensis (Beneš Krabice z Veitmile): FRB IV., s. 533-534. Máchovo jezero čili Velký rybník: Alois MÍKA, Nástin vývoje zemědělské výroby v Českých zemích v epoše feuda-*

Krabice vyzdvihuje Arnoštův zájem o stavbu rybníků na statcích pražského arcibiskupství také Vilém z Lestkova.²⁶

Jestliže si u Beneše Krabice odmyslíme povinnou loyaltitu vůči panovníku a arcibiskupovi, u Viléma z Lestkova pak možná jistou snahu po vytvoření arnoštovské legendy, nebudeme asi jak u Karla, tak u Arnošta popírat zdravý ekonomický a politický smysl, jež lidé buď mají, nebo nemají bez ohledu na to, které století se právě píše, jakož i vliv na ty, kdo byli v jejich přímém i nepřímém dosahu. Jinak však v pramenech – až na onen Velký rybník pod hradem Bezdězem – doklady přímého působení těchto dvou mužů na zakládání rybníků postrádáme. Vůbec je možné, že mnohem působivější byl právě ten vliv nepřímý a tudíž zprostředkovaný. Vzhledem k tomu, co jsme řekli shora o téměř absenci zpráv o rybnících v listinném materiálu přelomu třináctého a čtrnáctého století až skoro do jeho poloviny, nezdají se slova obou prelátů být ani chvalozpěvem, ani přeháněním.

V úvodní části hlavního textu vytýčili jsme jako prostor zkoumání oblast předhusitského Chrudimska a k němu přiléhajícího sousedství. V následující části hlavního textu uvedeme proto alespoň několik pramenných vstupů, týkajících se rybníků v těchto územích, a to v časovém rozsahu zhruba druhé poloviny čtrnáctého a první čtvrtiny století patnáctého. Protože dějiny, to jest lidské dění, odehrává se v dimensích prostoru a času, pokusíme se uvádět fakta těchto vstupů jednak do časových a prostorových souvislostí, jednak tu a tam doplnit je leckterými podrobnostmi. Chceme se tím vyhnout předkládání čísel letopočtů a pouhých jmen, ať již osobních, místních nebo pomístních. Postup zvolili jsme chronologický.

Rybníky na držbě rodu erbovního znamení půlkoně 1340-1390

Že začneme právě s arcibiskupem Arnoštem, není než náhoda, vyplývající pouze z datování výchozí písemnosti. Čtenáři však musí prominout, že jak v této subkapitole, tak v celém textu studie, neužíváme častého sousloví „Arnošt z Pardubic“. Spojovat jméno s predikátem jest sice pro výklady o středověku obvyklé a srozumitelné, leč pro předložený text poněkud ahistorické, protože Arnošt sám v písemnostech jím vydaných predikátu nikdy neužil, vždy psal se pouze jménem Arnošt a příslušnou duchovní hodností. Budeme jej tudíž následovat.

Je ovšem jedním z paradoxů pramenů, že na vlastních Arnoštových statcích – leč až dvacet let po jeho smrti – rybníky zjistitelné jsou – ale to je vše. Ani jeho iniciativa, ale ani bližší podrobnosti o těchto rybnících (až na jednu malou výjimku) z pramenů nevyplývají.

S datem 29. prosince 1340 zpečetil svoji závěť Arnošt ze Staré, ustanoviv jejím vykonavatelem svého syna Arnošta, tehdy děkana pražské kapituly.²⁷ Jest to náš pozdější pražský arcibiskup. V závěti jsou dvě skupiny držby: Jednou je statek

---

lismu, Praha 1960, s. 185; Z. KALISTA, *Město mezi horami*, s. 20-21, srov. též Josef PANÁČEK – Jaromír WÁGNER, *Karel Hynek Mácha v kraji svého Máje*, Ústí nad Labem 1990.

²⁶ Vilém z Lestkova: FRB I, s. 395.

²⁷ 1340: RBM IV, č. 2007, s. 806. Originál listiny je nezvěstný. Za poskytnutí fotokopie listiny srdečně touto cestou děkuji příteli PhDr. Františku Šebkovi.

Stará s tvrzí, s městem Libání a se čtyřmi vesnicemi, druhou je statek Pardubice s tvrzí, s městem a s pěti vesnicemi. V pertinenční formulí listiny žádné rybníky zmíněny nejsou.

S oběma statky se opět setkáváme v roce 1384 ve dvorských deskách. Byla na ně povolána odúmrt', o kterou se vleklý spor vedl až do roku 1390. Povolání odúmrti je podezřelé již tím, že oba držitelé statků Stará a Pardubice, Vilém, řečený Flaška z Pardubic, a jeho syn Smil, řečený Flaška, byli v době povolání (zdánlivě) odumřelých statků naživu. Vilém Flaška byl bratr tehdy již dvacet let mrtvého arcibiskupa Arnošta. Vilémova syna Smila Flašku čtenář bude lépe znát jako Smila Flašku z Pardubic, básníka Nové rady zvířat.²⁸

Naproti tomu v povolání odúmrti, vyhlášeném 24. září 1384 v městech Chrudimi a v Nymburce, vztah mrtvého Vznaty ze Skuhrova k povolávaným statkům není vůbec precisován a jak toto povolání, tak celé projednávání odúmrti jeví se jako nekorektní. V souvislosti s nekorektností causy možná snáze pochopíme opozici vyšší šlechty proti Václavovi IV., opozičníkům říká se obvykle panská jednota. Stane se srozumitelnějším, že k jednotě patřil také Smil Flaška, zúčastnivší se opozičních tlaků na krále jednak onou satirickou *Novou radou zvířat*, ale nakonec také osobně v bojích, protože z opozice a ze zásahů z vnějšku vyrostla domácí válka. Smil Flaška, stoje na straně protikrálovské, byl v této válce v roce 1402 v bojích u Kutné Hory zabit.

Václav IV. totiž občas míval jak ke své úloze vladaře, tak k zákonům a zvyklostem země, jež měl dodržovat především on sám, přístup až příliš velkorosý, zvolíme-li nejjemnější vyjádření. O odúmrtích rozhodoval dvorský soud, tudíž královský soud, takže Smilu Flaškovi se ani v nejmenším nelze divit.

Pokud jde o panskou jednotu, šlechtě pochopitelně šlo o moc, protože o tu jde v dějinách vždycky. Konkrétně ale chtěla vymezení svých práv na řízení země prostřednictvím institucí a prostřednictvím pravidel jejich obsazování. S tím pak souvisela konsolidace a určení dvorských a zemských úřadů, jakož i stabilisace aparátu a vymezení působnosti krále a šlechty. Ve svých důsledcích byl to posun ke stavovskému státu. Že panská jednota cílila k tomu, aby to vše sloužilo především jí, je přirozené, takové již jsou dějiny.²⁹

---

²⁸ 1384: AČ XXXI, č. 23, s. 5.

²⁹ Vláda Václava IV. v letech 1378-1400 nejnověji Lenka BOBKOVÁ, *Sto let vlády Lucemburků ve střední Evropě* (pracovní titul). *Velké dějiny zemí Koruny české IV b*, Praha 2003. Vláda Václava IV. v letech 1400-1419; nejnověji Petr ČORNEJ, *Husitská revoluce* (pracovní titul), *Velké dějiny zemí Koruny české V*, Praha 2000. K rodu erbu půlkoně a ke sporu 1384-1390: František ŠEBEK, *Doba pánů z Pardubic a vznik města*, in: F. ŠEBEK a kol., *Dějiny Pardubic I*, s. 47-58 a s. 170-175, kde pozn. 1-80; J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba v předhusitském Chrudimsku*, s. 21-25, 146-149. Ke statku hradu Rychmburk: J. TEPLÝ, *K lokalizaci některých osad statku hradu Rychmburk v roce 1392*; TÝŽ, *Statek hradu Rychmburk v roce 1392 I-II*, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, 4, 1998; 5, 1999; 6, 2000. Srov. TÝŽ, *Tažení do Itálie k Mediolánu v roce 1158. Pojednání o heraldických pověstech a o znacích měst Pardubic, Hlinska, Bohdanče, a také Borotína*, Zpravodaj University of Pardubice 9, 2003, č. 30, 31, 32, 33, 34, 35.

V protokolech dvorského soudu z let 1384-1390, týkajících se tohoto odúmrtního sporu, je podrobný výčet obou statků, jak statku Stará, tak statku Pardubice, jakož i jejich příslušenství. Proti stavu z roku 1340 shledáváme změny, a to jak v počtu lokalit, tak v příslušenství statků, protože jednak oba statky o několik lokalit vzrostly, jednak v příslušenství obou statků objevily se rybníky. Patrně se dobře hospodařilo, takže souvislost s onou podivnou odúmrtní zřejmě nebyla náhodná. Odúmrtní spor skončil až v roce 1390, pro držitele Pardubic nepříznivě, protože se jim nepodařilo udržet statek Pardubice jako celistvý .

Smil Flaška (jeho otec Vilém mezi tím zemřel) se s novým oblíbencem královým, Hanušem z Milheimu, jemuž odumřelá část připadla, nakonec jakýmsi kompromisem dohodl. Postoupiv mu hrad a město Pardubice s poplužním dvorem a vesnicemi Přerovem, Bukovinou, Lhotou Rybářskou, Lhotou Přívozem a Blatem, podržel statek Stará a navíc udržel část statku pardubického, o kterou mu asi hodně šlo. Zůstaly mu Pardubice Mnichové (jsou to nynější Pardubičky), jakož i díly v lokalitách Černá, Dražkovice, Jesenčany, Malé Nemošice, Vejvanovice, Uhřetice, Ostřešany, jakož i tři úročníci ve Blatě a jeden úročník ve Vestci. K tomu Míkulovice s kostelním podacím a les Borek, zřejmě s rybníky.³⁰

Odúmrt' netýkala se hradu a statku Rychmburk, jež rod erbovního znamení půlkoně získal okolo roku 1360. Hrad stal se nyní jádrem držby Smila Flašky, písíciho se někdy z Pardubic, někdy z Rychmburka. Statek s hradem Rychmburk, s městečky Skutčí, Hlinskem a Svratkou, měl dalších sedmapadesát lokalit na Vysočině na rozhraní krajů Chrudimska a Mýtska, také uvedený zbytek držby okolo Pardubic byl spravován z hradu Rychmburk. Ve své době byla tato držba jedním z velikých statků v zemi, v Chrudimsku byla statkem největším. Nebyl to ale statek „panský“, byť se někdy (nesprávně) píše nebo říká „páni z Pardubic“. K této nejvyšší skupině šlechty středověkých Čech a Moravy rod erbovního znamení půlkoně nepatřil. Z hlediska společenského rozvrstvení šlo o střední šlechtu, ať již tuto klasifikaci dáme do uvozovek, nebo ji budeme psát bez nich.

Dostáváme se k meritu věci, k rybníkům na statcích rodu erbovního znamení půlkoně. Řekli jsme, že závěť Arnošta ze Staré z roku 1340 v příslušenství u obou statků rybníky neregistruje. Další pramenné doklady naproti tomu, a to protokol odúmrtního sporu z let 1384-1390, jakož i deskový vklad z 8. června 1392 s popisem statku hradu Rychmburk, ve svých pertinenčních formulích u statků Stará a Pardubice rybníky registrují (jsou to protokoly dvorského soudu z let 1384-1390 a zemskodeskový vklad z roku 1392 o statku hradu Rychmburk), ne ovšem s jmény rybníků, nebo alespoň tak, že bychom rozpoznali, ke které lokalitě ten který rybník patřil.³¹

Jediný dešifrovatelný pramen k lokalisaci alespoň několika rybníků na těchto rozsáhlých statcích, pramen ovšem relativně pozdní a tím poněkud vratký,

³⁰ 1392: RT I, s. 547; 1485: AČ XXXVI, č. 29, s. 751-755.

³¹ RBM IV, č. 2007, s. 806; AČ XXXV, č. 23, s. 5; RT I, s. 547.

poskytuje soupis držby statku hradu Rychmburk z roku 1485, věcně patřící k odúmrti po Elišce z Hradce, vdově po Arnoštovi řečenému Flaška z Rychmburka.

Tento soupis na příslušné držbě rybníky uvádí, ne však tak, že by bylo lze je lokalisovat. Přes to v tomto soupisu jest jedna výjimka, kratičký *passus*, skýtající naději, že by snad mohl být co do lokalisace rybníků dešifrován. Zní takto: „*Item Borek silva sub Gesenczany cum piscinis...*“ – „*Rovněž Borek, les pod Jesenčany s rybníky...*“³²

Les Borek se v pramenech objevuje několikrát. Poprvé v soupisu statku z roku 1485, podruhé v listině Vladislava II. z 9. dubna 1493, později v některých písemnostech Pernštejnů. Dnes je tento les jak jménem, tak jako zalesněná plocha již dokonale zapomenut.

Polohu lesa vyčteme ze starých map, z terénu a z hořejšího soupisu, v němž ono „*sub Gesenczany*“ znamená „pod Jesenčany“, což znamená k severu, a to podle proudu potoka Jesenčanka, pramenícího v Medlešicích a proudícího odtud na sever k Labi.

Mapa z roku 1688 zakresluje les Borek takto: Východní okraj je poledníková linie zhruba Dražkovice – Svítkov. Západní okraj je poledníková linie zhruba Třebosice – Čivice. Jižní okraj lesa Borek je rovnoběžková linie zhruba Dražkovice – (Staré) Jesenčany, Třebosice. Od této linie táhne se les všeobecně k severu a k severoseverovýchodu až k Labi, ponechávaje okolo Třebosic, Mateřova, Čivic, Srnojed, Popkovic a Svítkova prostory pro polnosti. Od Dražkovic k ústí Jesenčanky do Labe je to po poledníku pět kilometrů, rovnoběžkově mezi starým tokem Jesenčanky na východě a lokalitou Čivicemi na západě je rovněž pět kilometrů. Zcela malý les to tudíž nebyl a snadno v něm mohlo být několik menších rybníků a rybníčků, západnější z nich napájela říčka Bylanka, východnější potok Jesenčanka.

I kdyby nebylo mapy z roku 1688, na existenci rybníků by upomínalo pomístní jméno „Zárybniční“, jež pokrývalo západní část lesa Borek, což za dnešního stavu zástavby terénu je střední a západní část plochy pardubického letiště (mapy 1: 75 000 a 1: 25 000). Ještě na mapě z roku 1790 je rozsah tohoto lesa značný, byť pila a sekera se do něho zakusují zejména na okrajích, stále ale les Borek pokrývá větší část plochy (dnešního) pardubického letiště. Západně odtud jde k Čivicům, východně ještě k linii železniční tratě Rosice Chrudim. Na mapě druhého vojenského mapování je však již velmi ztenčen. Dnešní pozůstatky lesa Borek jsou proti původnímu rozsahu zcela nepatrné, byť ku podivu dosud existují.

Na mapě z roku 1688 je v rozsahu lesa Borek zakresleno deset rybníků či rybníčků. To ovšem je stav ze století sedmnáctého, jenž předmětem studie není. Z těch deseti rybníků omezíme se pouze na dva. Jeden lze lokalisovat; druhý je spíše pravděpodobný předpoklad. Polohu několika dalších sice lze podle různých ukazatelů alespoň odhadnout, ale s pouhými odhady či spíše dohady text zatěžovat nebudeme.

---

³² 1485: AČ XXXVI, č. 29, s. 751-755.

Lokalisace toho jednoho rybníka vychází z pomístního jména *Sedláček* mezi Třebosicemi a Mateřovem (mapa 1: 25 000), jež zřejmě souvisí s (bývalým) rybníkem *Sedláček* (mapa z roku 1688, rybník číslo 17). V mapě z roku 1688 je sice tento rybník zakreslen na pravém břehu říčky Bylanky, kdežto pomístní jméno je ve shora citované novodobé mapě na břehu levém, ale jedno z těch dvou zakreslení je asi nesprávné. Také to mohl být jeden z z rybníků patřících k Mateřovu.

Také ve druhém, spíše však hypotetickém případě, jest to opět pomístní jméno, jež může být pramenem. Ulice ve městské části Pardubic zvané Přerovsko jmenuje se K Rybníčku, její jméno upomíná na původní cestu vedoucí k hájovně a ke (dřívějšímu) *Rybníčku*, rybníční nádrži v Zelenobranské dubině, což je jeden ze zbytků lesa Borek. Zakreslena je tato rybníční nádrž na *Orientačním plánu královského komorního města Pardubice* z let 1895-1904) se jménem *Rybníček*, svým východním břehem přiléhala k patě náspu železniční tratě Rosice Chrudim.

Na shora zmíněném plánu je *Rybníček* ještě mimo areál rafinerie minerálních olejů, při jejím postupném rozšiřování byl však vykoupen, areál rozšířen a nádrž zrušena. Neveliká vodní plocha u bývalé hájovny, patrně poslední zbytek tohoto *Rybníčku*, zanikla s dalším rozšířením areálu rafinerie počátkem let šedesátých dvacátého století.

Les Borek byl zřejmě významnou částí držby, protože je pramenně připomínán několikrát. Byl získán (nevíme blíže kdy, ale patrně s lokalitou Přerov) po roce 1340, byl v roce 1384 součástí statku hradu Pardubice. Při odúmrtním dělení v roce 1390 si jej Smil Flaška ponechal, les Borek je totiž jak v soupisu z roku 1485, tak v držbě Viléma z Pernštejna v roce 1493.

S jistou dávkou pravděpodobnosti se z toho dá usuzovat, že pokud arcibiskup Arnošt zakládal rybníky, zakládal je také v lese Borek, protože tu jsou napájecí zdroje, potoky Bylanka a Jesenčanka. Nelze tudíž zcela vyloučit, že *Rybníček* je rybník č. 41 na mapě z roku 1688, protože nejvíce ze všech rybníků v lese Borek odpovídá svou polohou rybníku *Rybníčku* na plánu z let 1895-1904.

Dodejme, že Starojesenčanský rybník u východního okraje Starých Jesenčan by mohl být pokládán za jeden z oněch shora zmíněných desíti rybníků či rybníčků v lese Borek. Je však mladší, hlouben byl až v roce 1914.

Nesnáz terénního průzkumu areálu bývalého lesa Borek záleží tom, že se pohybujeme v prostoru, v němž v průběhu času došlo k mnoha zásahům do terénu a do jeho zástavby; takže, jak řečeno již shora, z lesa zbylo pouze několik nesouvisajících lesních dílů. Terén v jeho prostoru byl proti původnímu stavu značně porušen a změněn.

Začíná to koncem osmnáctého století s vypouštěním rybníků, se získáváním orné půdy a s postupným mýcením lesa Borek. Začátkem druhé poloviny devatenáctého století v již dosti odlesněném areálu, užívaném pardubickou posádkou jako *Militär-Reitschule*, vzniklo dostihové závodiště budoucí Velké pardubické. Východní část byla v letech 1870-1871 zasažena stavbou železniční tratě Rosice – Chrudim, zatímco v roce 1888 severnější část byla zastavěna rafinerií

minerálních olejů, jejíž areál byl několikrát rozšiřován, vždy na úkor Zelenobranské dubiny, což je jeden z posledních zbytků tohoto lesa.

Na západní straně, v západnější části plochy bývalého lesa Borek, vzniklo v průběhu první světové války nové vojenské cvičiště. Ve dvacátých letech se jeho plocha stala letištěm pardubického aeroklubu, načež válečnými přípravami dvacátého století bylo toto letiště rozšiřováno čtyřikrát: 1936-1938, 1940-1945, 1950-1960 a 1970-1975. Při jeho rozšiřování v roce 1950 byly o několik set metrů k východu přeloženy jak železniční trať Rosice – Chrudim, tak vodoteč Jesenčanka. Poslední veliký zásah do tohoto terénu jde na vrub stavby nové silnice II/77 Pardubice – Chrudim, dokončené v roce 2007. Původní terén lesa Borek byl tím vším změněn k nepoznání, takže terénní průzkum co do rybníků je zde takřka nemožný. Jedinými jejich svědky jsou již zmíněná pomístní jména: Zarybniční, Podhrázské, K Rybníčku, Sedláček.³³

Výsledky analýzy stavu rybníků na statcích rodu erbovního znamení půlkoně jsou tudíž dosti sporé. Písemné prameny sice říkají, že na statcích arcibiskupa Arnošta a jeho bratrů opravdu ve druhé polovině čtrnáctého století rybníky vznikly, ale jejich počet a lokalizaci neznáme. Pouze soupis statku z roku 1485 prozrazuje, že částí tohoto statku byl u Pardubic také les Borek, v němž se nacházely rybníky. V mladším mapovém materiálu tyto rybníky sice zakresleny jsou, nicméně určit, který z nich by mohl být nádrží z doby arcibiskupa Arnošta, je zatím spíše sporné. Také úvaha o *Rybníčku* jako o nádrží z doby arcibiskupa Arnošta je pouze předpokladem, řekněme, že snad pravděpodobným.

Dodejme k tomu, že bratři Arnošt, Bohuše, Smil a Vilém z Pardubic v roce 1347 drželi (patrně v nedělu) lokalitu zvanou Suchá Lhota na západním okraji Litomyšlska, a to s poli, loukami, pastvinami, zahradami, štěpnými sady a s rybní-

³³ Mapy: *Panství pardubické 1688*. Faksimile mapy Jiřího Matouše Vischera; *Mappa Dioeceseos Reginaehradecensis, Joannis Venut descripsit*, Vídeň – Hradec Králové 1790; *List 1: 75 000*. Vojenský zeměpisný ústav, Praha b. r.; *Pardubice a okolí 1: 25 000*, Krajská geodetická a kartografická správa, Pardubice 1992; *Hradecko a Pardubicko* (KČT č. 24), 1: 50 000, Vojenský kartografický ústav – KČT, Praha 1995; *Orientační plán královského komorního města Pardubice 1: 7 400*, nakladatel Jan Liebich, Pardubice b. r. (1895-1904); zde rybník Rybníček; faksimile tohoto plánu otištěno jako frontispice in František ŠEBEK, *Stoletá ohlédnutí*, Pardubice 2000.

Rybník Sedláček: Viz pozn. 55. Devastace terénu: Viz pozn. 39. Starojesenčanský rybník: Václav DIVIŠ, *Katastr na komorním panství Pardubickém z první poloviny devatenáctého věku*, in: TÝŽ, *Památky Pardubic a okolí*, Pardubice 1917, s. 166-176; TÝŽ, *Bronzy středověké z Jestbořic a Jesenčan*, in: tamtéž, s. 99. Pardubice – Přerovsko: Přerovsko je původně pomístní jméno po zaniklé vesnici Přerov („...in ...Gesenczanech, Przyerow villa cum silvis, aquis...“ – AČ XXXI, č. 23, s. 5), jež v roce 1384 patřila ke statku hradu Pardubice. Dnes je Přerovsko začleněno do katastru městského obvodu Pardubice 6, Svítkov. Železniční trať Rosice Chrudim, Miloslav ŠTĚPÁN, *Přehledné dějiny československých železnic*, Praha 1958, s. 106.

Ať již čtenář je z Pardubic, nebo zná Pardubice pouze z obrazovky jako dějiště podzimních dostihů, nemusí mu potok Jesenčanka být vodotečí právě známou, ale při sledování Velké pardubické steeple chase jej upoutá zcela jistě. Je to totiž Jesenčanka, jež tvoří příkop, jež se skáče dvakrát, tj. na dvou místech kursu dráhy. Protože potok je v místech skoků nadřazen stavidly, vypadá velmi mohutně, ale ve skutečnosti v terénu je Jesenčanka vodoteč mnohem drobnější.

ky. V dnešním terénu však tyto rybníky zjištělné nejsou. Zda byly rybníky ve Lhotě zvané Suchá zřízeny oněmi bratry, či zda jsou starší, ze zprávy nevyčteme. Ale i tak zpráva naše mínění, že arcibiskup Arnošt rybníky zřizoval nejen na statcích arcibiskupských, ale také na držbě svého rodu, nepopírá, spíše je podporuje.³⁴

Rybník ve Stavěnově 1347

Rybník, pod nímž stál mlýn, dnešní již bývalý mlýn Bezlejov, bude nepochybně staršího původu než je rok 1347, takže nevykládáme, že možným stavebníkem rybníka byl Vilémovský klášter. Pramenné doklady ovšem nejsou. První zmínka o rybníku je proto až v listině, kterou 23. dubna 1347 vydali Mstislav z Bítovan a Bleh z Lipky a zlistinili jí prodej ohrazeného mlýna s pěti koly mlynáři Hermannovi spolu s emfiteutickým právem a se dvačtyřiceti jitry polí. Mlynář nemá predikát, patřil asi mezi svobodníky.³⁵

Heřmanův Městec 1351

V Železných horách ještě zůstaneme, tentokrát však na opačné straně, na jejich velmi pozvolném severním úbočí v okolí Heřmanova Městce. Ve čtrnáctém století jej držel rod erbovního znamení jednoho lekna, k němuž patřil i Bernard z Mrdic. Máme před sebou deskový vklad z 24. července 1351, jímž „Bernard z Mrdic ... postupuje své statky, Mrdice hrad a poplužní dvůr se dvěma poplužními tamtéž, ... s polovinou městečka Heřmanovo Město a s polovinou patronátního práva kostela, a v Kostelci druhou polovinu kmetčího dvora s polovinou patronátního práva kostela a s poli, loukami, lesy, rybníky, potoky, mlýny ... Jarošovi z Mrdic, bratru vlastnímu ...“ – „Bernarth de Mrdicz ... hereditates suas Mrdicz castrum et curiam arature cum duabus araturis ibidem, ... Herzmanstat medium oppidum cum medietate juris patronatus ecclesie, et in Kostel mediam alteram curiam rusticalem cum medietate juris patronatus ecclesie et cum agris pratis, siluis, piscinis, riuis, molendinis, ... Jarossio de Mrdicz fratri suo carnali ... descendit.“³⁶

V pertinenční formulí lokalit jsou vedle dalších součástí statku rybníky, ale beze jmen a bez bližší lokalisace. Chceme-li se v dnešním terénu okolo Heřmanova Městce po rybnících poohlédnout, není to nesnadné. Již sám „hrad“ Mrdice ve zcela plochem terénu severně od jádra Městce, byť byl ve skutečnosti pouhou rozlehlou vodní tvrzí, a jinak než bažinami a (dnes ovšem předpokládanými) plochami rybníka či rybníků se bránit nedal. Potok Podolka (má i druhé jméno, Zlatý potok,

³⁴ 1347: Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle a okolí I*, Litomyšl 1903, s. 339, zde prameny.

³⁵ 1347: RBM V/1, č. 130, s. 74. August SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický*, Praha s. d. (1908), s. 530-531; Čeněk SAMEŠ, *Klášter Vilémovský*, Časopis Společnosti přátel starožitností 41-45, 1933-1937.

³⁶ 1351: RT I, s. 417. Mapa: *Druhé vojenské mapování*.

je romantičtější) – ostatně protéká přímo ještě slušně zachovaným, byť v době privatisace poněkud poničeným tvrzištěm.

Nejnápadnější a dosud viditelné seskupení rybníků však je na potoku Kopopka, potoku téměř paralelním se Zlatým potokem. Jsou na něm tři rybníky napuštěné, a proti proudu je ještě několik rybníků suchých s dobře patrnými hrázi. Chceme-li však některý z nich ztotožnit s uvedeným deskovým vkladem, jsme věru na rozpacích, co je rybník ze vkladu z roku 1351, a co je dílo mladší.³⁷

Jisté jest pouze to, že ony „piscinae“ z deskového vkladu těžko vznikly až v době vložení převodu do zemských desek v roce 1351, nýbrž že jsou nejméně o několik let, spíše však o několik desetiletí starší. Řečeno jinak, rybníky, jež jsme již poznali a jež ještě poznáme, nemusí vždy být původem až z doby Karla IV. a arcibiskupa Arnošta. Pokud ovšem v případě Heřmanova Městce opravdu nejde o Karlovu osobní iniciativu. Tu ale bychom musili odvozovat od věcí v roce 1351 pětatřicet let starých, tj. od Jana Lucemburského. Pro přímý Karlův kontakt s rodem erbu jednoho lekna pramenný zdroj nemáme.

Opatovický klášter 1352

Shora byla zmíněna větší hojnost pramenných zpráv o rybnících ve dvorských deskách, to znamená rybníků na půdě světské šlechty. Na základě těchto zpráv o světské držbě však nelze soudit, že aktivita církevních institucí co do rybníčního hospodaření ustoupila ve čtrnáctém století do pozadí, pokud ovšem církevní statek, ať již klášterní, kapitulní, arcibiskupský či biskupský, se sám nedostal do hospodářských problémů. Příkladem prosperujícího statku bylo (alespoň do sedmdesátých let čtrnáctého století) benediktinské opatství v Opatovicích.

Statek kláštera v Opatovicích procházel v letech 1325-1377 obdobím prosperity, protože klášter v tomto období z rukou světské šlechty koupil tři menší statky. Jeden z nich byl z rukou vladyckých, jeden z rukou „střední“ šlechty, jeden z rukou Cimburků a tudíž pánů, každý z těchto statků měl vlastní fortifikaci. Prosperita kláštera nezůstala utajena, načež nastoupila lidská závist. Ta zjevně byla základem zkazek o klášterním pokladu, zmíněných Václavem Hájkem a evokovaných po dalších staletích v podobě pověsti o opatovickém pokladu Aloisem Jiráskem. Divili bychom se, kdyby tyto zkazky o pokladu nebyly bývaly přispěly k vyloupení kláštera Janem Městeckým z Opočna a Otou z Bergova oVšech svatých roku 1415.

Karel IV. konfirmoval držbu kláštera listinou z 9. února 1352. Z pertinenční formule listiny vyrozumíváme mimo jiné, že klášter měl na svém statku také rybníky; formule je sice ani neuvádí jménem, ani je blíže nelokalisuje, zato ale ve výčtu jednotlivých částí příslušenství poskytuje podrobnost, s jakou jsme se v ji-

---

³⁷ Jaroslav TEPLÝ, *Heřmanoměstský statek koncem 14. století*, Východočeský sborník historický 1, 1991; TÝŽ, *Feudální pozemková držba v předhusitském Chrudimsku*, s. 37-39, TÝŽ, *K dosavadním poznatkům o opevněném kostele v Kostelci u Heřmanova Městce*, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, 3, 1997, s. 91-125.

ných pertinenčních formulích ještě nesetkali. Hned za rybníky totiž má text listiny ostrovy: „...s křovinami, pastvinami, lukami, vodami, rybníky, ostrovy, a se všemi předřečenými honitbami...“ – „...cum virgultis, pascuis, pratis, aquis, piscinis, insulis et omnium predicatorum venaciones...“³⁸

Co o tom jsme schopni zjistit? Protože Opatovice u moře neleží, musí jít o ostrovy v rybnících. Shora již jednou jmenovaná mapa z roku 1688 zakresluje čtyři rybníky s ostrovy. Jsou to rybníky Bohdanečský, Rozkoš, Oplatil, Čeperka a celkem je těch ostrovů třináct. V samotné Čeperce je ostrovů pět.

Naše vědění doplní již jednou zmíněná mapa druhého vojenského mapování, ukazující sice nikoliv již původní rybník Čeperku z roku 1688, nýbrž její tehdy ještě uchovanou jižní část pode jménem Malá Čeperka. Severní polovina rybníka Čeperka byla vysušena již koncem století osmnáctého. Ale i v již zmenšeném rybníce je zakresleno několik ostrovů. Mapa z roku 1688 tudíž mluví pravdu, a pertinenční formule listiny Karla IV. není fantasií, nýbrž je (jako asi velká část pertinenčních formulí) neobyčejně korektní.

Pokud si položíme otázku, který z těch čtyř jmenovaných rybníků mohl existovat již v roce 1352, revidujme předchozí zjištění dalším možným způsobem. Nejprve škrtněme Bohdanečský rybník, protože statek hradu Blatník s městečkem Bohdaneč Opatovický klášter koupil až v roce 1377. Pro úplnost k tomu dodejme, že jako existující je Bohdanečský rybník zmíněn „za knížat“, což znamená v letech 1465-1491; mínění jsou synové Jiřího z Poděbrad, Jindřich, Viktorin a Hynek z Minsterberka. Vilém z Pernštejna, jenž statky Kunětická hora a Pardubice koupil až v roce 1491, tudíž tento rybník nestavěl. Právě tak škrtněme Rozkoš a Oplatil, protože jejich stavba patří až době po roce 1534 za Jana z Pernštejna.³⁹

Zbývá tedy rybník Čeperka, jenž má první písemnou zprávu v listině z 25. dubna 1492. Protože kupní smlouva na panství Kunětickohorské, k němuž rybník Čeperka patřil, je datována 8. lednem 1491, byl by býval měl Vilém z Pernštejna na vybudování rybníka Čeperka (za Pernštejnů měla Čeperka asi tutéž plochu jako pozdější Rožmberk) času něco přes rok, a byl by býval musil začít stavět současně s koupí statku.

Na základě těchto pramenných důkazů, byť nepřímých, jest předpoklad, že rybník Čeperka existoval již před rokem 1491, více než pravděpodobný, takže jako již tehdy existující rybník pro dosažení do konfirmační listiny Karla IV. z roku 1352 v úvahu přichází pouze rybník Čeperka. Nemusil ovšem být tehdy ještě zda-

³⁸ 1352: RBM V/3, č. 1232, s. 590-591. Mapa: *Druhé vojenské mapování*. K Opatovickému klášteru František ŠEBEK, *Středověká kolonisace a počátky Pardubic a Husitská revoluce*, in: F. ŠEBEK, *Dějiny Pardubic I*, s. 31-40, 65-74 a s. 163-167, kde pozn. 1-62, a s. 177-180, kde pozn. 1-45; J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba v předhusitském Chrudimsku*, s. 108-134; Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 401.

³⁹ „...za knížat...“ – (AČ XVII, s. 498) rozumí se v letech 1471-1491, kdy Kunětickohorský statek držel po Jiřím z Poděbrad jeho syn Jindřich kníže z Minsterberka; slovy „za knížat“ jsou míněni Jindřich a bratr Hynek knížata z Minsterberka (Muensterberg). – August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého I – XV*, Praha 1882-1927, zde I, s. 35, 55.

leka tak veliký jako v době pozdější, tj. tak, jak jej zakresluje mapa z roku 1688, protože zejména z pernštejských Register rybníčných víme, že rozsah rybníků se mohl měnit se zvyšováním hrází.

V místech, kde se rybník Čeperka rozprostíral, sice konfigurace terénu velikou hloubku nedovolovala, umožňovala však naopak existenci ostrovů v podobě nevelikých vyvýšenin půdy, jež zůstaly nezatopeny. A dodejme k tomu též, že stejně jako v případě rybníků v lese Borek je také v případě rybníka Čeperka badatelský pohled ztížen. Mezi stavem starším a dneškem je několik terénních devastací, z nichž jedna probíhá právě v době, kdy jsou psány tyto řádky. Nejprve to byly stavby nových a úprava starých rybníků za Pernštejnů, což se patrně týkalo i rybníka Čeperka. V letech sedmdesátých století osmnáctého byl s parcelací velkostatku tento rybník vypouštěn a v jeho severní části vyrostla nová lokalita, ves Čeperka. V letech 1856-1857 plochu bývalého rybníka překrojila v severojižním směru železniční trať, část spojení Pardubice – Liberec. Od konce let padesátých století dvacátého začala na jižním okraji jeho bývalé plochy velkotěžba písku a na jeho východním okraji stavba opatovické elektrárny se všemi úpravami terénu. Na přelomu století dvacátého a jednadvacátého byla na ploše bývalého rybníka vybudována nová silnice Pardubice – Hradec Králové a v době vzniku této studie staví se na části jeho plochy dálniční přívaděč.⁴⁰

Hrady Chlum a Košumberk 1360-1417

Do téhož sociálního prostředí, do něhož spadali jak ti z rodu erbu půlkoně, tak Mrdičtí erbu jednoho lekna, patřil také rod erbu modrého štítu se třemi (původně dvěma) zlatými pruhy, rod píšící se z Chlumu. Jsou to pozdější Slavatové z Chlumu a z Košumberka. Stále se pohybujeme mezi drobnou a střední šlechtou, protože ani ti z Chlumu nepatřili k pánům.

Naše znalosti o rodu erbu tří pruhů začínají, ač pouze domyslem, jménem Blag (Bleh) z poloviny století dvanáctého, jehož pravňukovi, rovněž Blehovi, připisuje se vznik hradu Chlum v Čáslavsku. Náhrobník (pravděpodobně) jeho pravnuka Jistislava z Chlumu, pocházející ze třináctého století, najdeme v kostele sv. Petra a Pavla v Čáslavi.⁴¹

Deskový vklad datovaný k 21. prosinci 1360 je první písemnou pramennou zmínkou o držbě tohoto rodu, bratří, jichž je šest, v něm prohlašují, že jsou hromadníky, čili že mají majetkový spolek: „*Diwissius, Wilem, Proczek, Mstislaw, Slawata et Jessek de Chluma protestati sunt ... quod hereditatibus suis in Chlumie ... cum agris, pratis, siluis, riuis, piscinis, molendinis ... omnibusque suis pertinentiis ... vnierunt se ad veram vnionem seu na pravý spolek, ita quod facti sunt veri hromadníci ...*“ – „*Diviš, Vilém, Procek, Mstislav, Slavata a Ješek z Chlumu prohlásili ... že majetkem svým v Chlumu (atd.) ... s poli, loukami, lesy, potoky, ryb-*

⁴⁰ 1492: AČ XVI, č. 542, s. 434-435. 1491: AČ XVI, č. 495, s. 397.

⁴¹ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 210, 300; Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I/4. Rozmach moci české*, Praha 1937, s. 453.

níky, mlýny ... a vším jeho příslušenstvím spojují se ve skutečnou jednotu neboli na pravý spolek, takže ve skutečnosti (= via facti) jsou praví hromadníci..."

Statek hradu Chlum, popisovaný v tomto vkladu, měl dvanáct lokalit, k jejichž příslušenství náležely, jak vidíme, také rybníky. Jejich počet a umístění se jako obvykle neuvádí.⁴²

Byť bratři z Chlumu patřili spíše ke střední šlechtě, byla jejich držba na úrovni slušně situovaného příslušníka rodu panského. Hospodářsky byli natolik čiperní, že v roce 1372 mohli od Diviše z Popovce erbovního znamení hrabí koupit statek a hrad Košumberk na rozhraní Chrudimska a Mýtska. Vzmohli se tím tak, že od mnoha současníků mohli být pokládáni za pány.

Statek hradu Košumberk měl vedle poplužního dvora a městečka Luže dvanáct lokalit, některé ovšem dělené s vladyckými držiteli. Rybník není v tomto vkladu z roku 1372 ve příslušenství statku hradu Košumberk žádný.⁴³

Dalším pramenným dokladem je vklad do zemských desek ze 20. ledna 1417, v němž bratři Jan, Vilém Beneš a Diviš z Chlumu rozdělují rodový nedíl, složený ze statků hradů Chlum a Košumberk a z řady statků drobnějších, ležících vesměs na rozhraní Čáslavska a Chrudimska. Ve shrnující pertinenční formulaci tohoto vkladu rybníky jsou, leč jako obvykle beze jmen a bez lokalisace. To však v řečeném vkladu neplatí pro skupinu tří lokalit, jimiž jsou (zaniklé) Mirkovice, Mentour a Štěnec. Citujme příslušnou část vkladu: „... *in Mirkowiczich curiam arature cum magna piscina, in Sstienczy curiam arature cum duabus araturis cum noua piscina, Mentur villam, curias rusticales cum censu, cum magna piscina ibidem...*“ – „... *v Mirkovicích dvůr poplužní s velkým rybníkem, ve Štěnci dvůr poplužní se dvěma poplužími s novým rybníkem, Mentour vesnici, dvory poplužní s platem, s velkým rybníkem tamtéž...*“⁴⁴

Deskový vklad u všech tří lokalit výslovně zdůrazňuje jednak velikost, jednak novost rybníků, čili jejich význačné vlastnosti. Rybník ve Štěnci tudíž musel vzniknout nedlouho před rokem 1417, zatímco rybníky v Mirkovicích a v Mentouře mohly být starší, ale stále byly nápadné rozlohou. Lze místa těchto tří rybníků zjistit?

Mirkovice zanikly a jejich polohu známe jenom přibližně, jsme ve slepé uličce. K jihovýchodní straně Štěnce přilehá rybník, velký není, odhadem tak 10-12 ha; zda byl v roce 1417 „nový“, povrchový průzkum neřekne, i když vyloučit to nelze. Nejzajímavější je obhlídka Mentouru, protože jihovýchodně od lokality osamocena v lukách stojí mohutná rybníční hráz, rybník však je suchý. Napájely jej neveliké vodoteče, z nich jedna jde hrází, kdysi stavidly. Hráz je dlouhá (odhadem) čtyři stovky metrů, vysoká (odhadem) čtyři metry, v koruně (krokováno) má sedm a půl metru. S příslušnou dávkou představivosti se lze domnívat, že tato takřka nepochopitelná solitera pamatuje onen „velký rybník“, onu „magnam pisci-

⁴² 1360: RT I, s. 428; AČ XXXI, s. 243, č. 55.

⁴³ 1372: RT I, s. 441.

⁴⁴ 1417: RT II, s. 132. J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba*, s. 16-19.

nam“ z deskového vkladu z roku 1417. Jistoty ovšem není, jak by řekl August Sedláček.

Snad nebudeme daleko od pravdy, řekneme-li, že držitelé statků Chlum a Košumberk personifikují ty, o nichž Beneš Krabice říká, že „... *když to viděli ... šlechtici ... všude v Čechách ... stavěli ... rybníky...*“ Nevíme ovšem, zda zde skutečně působil vliv krále či arcibiskupa, tím méně zda byl přímý, nebo jenom zprostředkovaný; skutečnosti by asi blíže bylo to druhé. Oněm našim dávným předkům to však nijak neubírá ani na hospodářském snažení, ani na velkorysosti.

Rybník u Černého lesa 1369

V podstatě běžná hospodářská činnost umožnila dokladovat a vyložit, jak jména rybníků vznikala, jak jsme již na příkladu tohoto rybníka byli vyložili shora.

V roce 1369 sjednali Vítek ze Žehušic a jeho synové Hynek a Ješek dohodu se Sedleckým klášteřem o výměně kusů lesa. Žehušičtí vladykové klášter dali šedesát jiter lesa zvaného Dubecká Stráně, nacházel se a nachází v Železných horách („*in Montibus ferreis*“) u Horušic. Za les dostali díl klášterního lesa rovněž v Železných horách u Zdechovic zvaného Černý les – („*silva in Montibus ferreis, que vocatur Czrni*“). K výměně vladykové přidali závazek, že kdykoliv budou dělat výlov rybníka nacházejícího se u tohoto Černého lesa, dají řeholníkům z úlovku ryb za dvě kopy pražských grošů.

Asi kilometr severoseverovýchodně od Zdechovic na okraji lesa je rybník, jmenuje se Černý a zjevně je to onen rybník z roku 1369, jenž jménem jako by potvrzoval to, co se v citované listině říká o rybách a řeholnících. Jestliže se za slunného dne díváme od severu na paprsky prosvícenou rybniční hladinu, ryb pod jejím povrchem je více než dost a malé nejsou. Ani se těm řeholníkům nedivím. Zato oko znalé mapy terénu a vývoje osídlení vidí, že les býval mnohem větší a že valná jeho část padla za oběť osídlování, zvětšování obdělávané půdy, později doložení a naposledy průmyslové výstavbě padesátých a pozdějších let století dvacátého. V takovém desátém či jedenáctém století to musil opravdu být černý, tj. hluboký les, ale řada osad se do něho zakousla ještě před rokem 1369. Dodnes se lesní pokrývka táhne téměř od Labe po hřebeni Železných hor až na Moravu.

Podle obsahu listiny patřil před výměnou lesů rybník držbě Sedleckého kláštera, vzniknuvšího v letech 1142-1143. Byl-li rybník zřízen ještě ve století dvanáctém, nebo později, zůstane asi navždy nezodpovězeno. Veliký rybník to není, něco (odhadem) přes tři hektary, leč jeho hráz jak co do výšky, tak co do šíře je dílem úctyhodným. Její stavitelé svoje řemeslo opravdu znali.⁴⁵

Hromaždnictví čili spolek vladyctví Tuněchody a Slatiňany 1371-1416

---

⁴⁵ 1369: J. ČELAKOVSKÝ, *Klášteř Sedlecký, jeho statky a práva v době před válkami husitskými*, s. 31 a pozn. 62.

Dalším statkem, jenž měl rybníky, statkem tentokrát vysloveně vladyc-kým, bylo spojení vladycckých držeb, vzniknuvší spolkem čili sstoupením neboli hromaždnictvím.

Jestliže se naší době vytyká, že někteří vždy dovedou nalézt skulinu, jíž lze zákonem projít nebo jej obejít, není to vynálezem doby, v níž žijeme, protože někteří naši předkové se ve čtrnáctém století proplétali (tehdejším zvykovým) právem stejně dovedně, jako to dělají někteří naši současníci. Zemřel-li totiž držitel statku bez přímých dědiců, spadl jeho statek právem odúmrti na zeměpána, jenž jím pak mohl disponovat. Obranu naši předkové vymysleli takovou, že (se svolením zeměpána ovšem) vytvořili spolek neboli hromaždnictví, takže jestliže jeden ze spolku zemřel bez dědiců, ostatní jeho podíl ve spolku udrželi jako dědictví. Svolení ke spolku musil dát zeměpán (což ovšem něco stálo), nicméně oběma stranám se to vyplatilo, protože obě vsunutím peněz do držby a do právního procesu nejisté měnily za jisté.

Statek, o němž chceme mluvit, vznikl právě takovýmto sstoupením, tj. spojením dvou vladycckých statků. V pramenech se s ním setkáváme poprvé v deskovém vkladu z 1. října 1371 jako se spolkem Zbyňka ze Slatiňan a Jana z Tuněchod, sdruživších dva vladyccké statky, jež dohromady měly šest vesnických lokalit. Toto hromaždnictví trvalo pak řadu desítek let. Rybníky – jako obvykle beze jmen a bez lokalisace – přicházejí již v tomto prvním vkladu.

Mezeru v našem vědění o rybnících v držbě tohoto spolku alespoň zčásti vyplňuje vklad ze druhého října roku 1416, jímž Běta, řeholnice v klášteře sv. Františka v Praze, prodává svému bratrovi Prokopovi ze Mžan a jeho dědicům držbu zděděnou po zemřelém svém bratru Janovi řečeném Heník: „*Bieta virgo, monialis claustris sancti Francisci in Maiori civitate Pragennsi, protestata est, quod habet in hereditatibus ... in Trpiessowie et in Kochanowiczich villa curias rusticales cum censu agris, pratis, silvis, rivis, piscinis ...*“ – „Běta ... prokazuje, že má ve (zděděné) držbě ... v Trpišově a v Kochanovicích vsích dvory kmetcí s úrokem, poli, loukami, lesy, potoky, rybníky, ... a prodává je Prokopovi ze Mžan, bratru svému a jeho dědicům ...“⁴⁶

Které rybníky by to mohly být? V terénu dělí od sebe lokality Trpišov a Kochanovice necelé dva kilometry. V samotných těchto dvou lokalitách a v jejich okolí dnes napočteme celkem sedm rybníků a rybníčků, z nichž některé by původem skutečně mohly sahat až do dob zmíněných vkladů. Pod jižním úbočím Hůry Králové (obvykle jen Hůry) 392 m jsou na Okrouhlickém potoce čtyři rybníky, říká se jim Kochanovické. Osobně se domnívám, že některý z nich v době Jana Heníka a jeho sestry Běty mohl již existovat.

Poznamenejme tu, snad jako příspěvek k obrazu lidí tehdejší doby, že nebyli nevtipní ve vymýšlení přezdivek. Oba vladyccké rody byly ve věcech shromažďování majetku velmi obratné, jeden z nich, „*Marsso de Tuniechod*“, má, ni-

⁴⁶ 1371: RT I, s. 440; 1416: AČ XXXVI, s. 746-747. J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba*, s. 53-55.

koliv asi bez příčiny, přezdívkou „*Marsso dictus Dessatek*“ – „*Mareš řečený Desátek*“.

Nicméně, v rukou tohoto hromaždnictví se na svoji dobu a na držební poměry drobné šlechty sešla držba více než slušná; celkem v sedmi lokalitách se třemi tvrzemi, což slatiňansko-tuněchodské vладыky rozsahem držby řadilo ke střední šlechtě.

Rybník Sternteich. Po roce 1372

Nejprve v letech 1364-1368 a poté v letech 1372-1380 byl biskupem v Litomyšli Albert ze Šternberka. Za svého druhého episkopátu někdy po roce 1272 zřídil, nikoliv ale na pozemcích biskupství, nýbrž na statku litomyšlské kapituly, nový velký rybník. Po svém erbovním znamení hvězdy jej pojmenoval „*Stern-teich*“, na dnešních mapách je to rybník Hvězda u Opatova na Litomyšlsku.⁴⁷

Svinčany 1383

Odúmrť vладыckého statku po Havlovi ze Svinčan jako držební díl ve Svinčanech byla provolána 27. června 1383 v Chrudimi: „... *in Swynczan ... videlicet curia arature cum municione, cum hereditate, XIII sexagenis census annui, pratis, silvis, piscinis...*“ – „... *ve Svinčanech ... totiž dvůr poplužní s tvrzí, s nemovitostmi, čtrnácti kopami ročního úroku, lukami, lesy, rybníky...*“ Kostelní ves Svinčany byla dělena mezi více držitelů, takže provolaná odúmrť týkala se jen části držby v této lokalitě, náležely k ní však také rybníky.

Na rozdíl od většiny vstupů v této kapitole se prostor rybníků ve Svinčanech dá alespoň přibližně lokalisovat, a to na základě popisu Svinčan z přelomu devatenáctého a dvacátého století, doplněného průzkumem terénu. Jeden větší a čtyři menší rybníky ležely v mělkém údolí na západním okraji Svinčan na dvou vodotečích. Z nich větší je západnější Svinčanka, zprava přibírající menší Beranku, jež napájí také stejnojmennou vodní plochu na západním okraji Svinčan; sloužící jako požární nádrž.⁴⁸

Vojetín 1392

Držíce se chronologického postupu, dostali jsme se – nyní po prvé – na severozápadní Moravu do poříčí horní Svatky, přesněji do Vojetína, vzdáleného něco přes tři a půl kilometru jihozápadně od Bystřice nad Pernštejnem.

Vkladem do zemských desek v roce 1392 „*Albertus de Wogetin Czenkoni de Rosenka et suis heredibus Curiam in Wogetin cum suis pertinencijs, in qua Philippus sedit, pleno Jure et dominio, prout solus tenuit, cum piscina Riuis vendidit hereditarie possidendam excluso orto inter Curias.*“ – „*Albert z Vojetína Čeňkovi z Rožinky a jeho dědicům dvůr ve Vojetíně s jeho příslušenstvím, na němž Filip*

⁴⁷ Po 1372: CDM XI, č. 208, s. 27. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle a okolí I*, s. 163, 194, 366.

⁴⁸ 1383: AČ XXXI, č. 4, s. 343. *Pardubicko – Holicko – Přeloučsko III.* (ed. František K. ROSŮLEK), Pardubice 1909-1926, s. 101.

sídlí, s plnou pravomocí a vládnutím, jak sám držel s rybníkem a potoky, prodal dědičně k držení vyjma zahrady mezi dvory.“

Na přelomu dvou staletí, v nichž se pohybujeme, na vrchovině, kde je ono poříčí horní Svratky, rybníky příliš hojné nebyly a setkáme se s nimi spíše jen sporadicky, nikoliv v takovém množství, jaké jsem viděli v předhůří Železných hor v Čechách. Sám Vojetín je mezi lokalitami v onom poříčí horní Svratky sídlením poněkud ojedinělým; byly tam pouze svobodné dvory, osm až devět, a snad jenom několik dvorů úročných. Ti držitelé svobodných dvorů patřili vesměs ke klientele Pernštejnů.⁴⁹

Svinčany, Ledec, Urbanice, Svojšice. 1397-1413

Na scénu tentokrát vystupuje nová osoba, pan Jindřich z Košumberka zvaný Lacembok. Je to opravdu „pan“ Jindřich, protože páni z Chlumu, erbu vlevo stupňovitě děleného štítu, byl rod panský. Predikátu z Košumberka užíval Jindřich patrně jako poručník Košumberských z Chlumu (byla již o nich řeč) a jméno Lacembok nosil po hradu Lacembok u Ledče nad Sázavou.

Deskový vklad z 9. května 1397 říká, že „... *Henricus ... dictus Laczenbok protestaust est ... quod in Ledziech et in Dworcziech totum quidquid habet, cum agris... piscinis ... exclusis duobus laneis silue et superiori piscina in Ledcziech vendidit Johanni de Zdechowicz dicto Zdechowecz ...*“ – „Jindřich .. řečený Lacembok prohlásil, ... že v Ledcích a Dvorcích vše, co má, s poli ... rybníky ... vyjma dvou lánů lesa a horního rybníka v Ledcích prodal Janu ze Zdechovic řečenému Zdechovec...“⁵⁰

Podíváme se tudíž do Ledce (od časů páně Lacembokových převedla tato lokalita svoje místní jméno z plurálu do singuláru). Od Rašov proudí k Ledci Mlýnský potok a mezi těmito dvěma lokalitami jsou nad sebou dva rybníky; což vypadá na dosud existující stav z doby deskového vkladu. Lokalisace bude tudíž snadná. Chyba lávky! Ještě jeden průzkum terénu, tentokrát proti proudu jiné, bezejmenné vodoteče, a podél ji sledující lesní cesty mezi Ledcem a Urbanicemi. Ani ne v půli cesty objevujeme hráze dvou nad sebou jsoucích vypuštěných rybníků. Kterýpak z těch dvou horních rybníků na obou vodotečích je ten „horní“ ze shora citovaného deskového vkladu? Pro ten okamžik otázka nezodpověditelná, protože „horní“ rybníky nyní máme dva.

Urbanice, vzdálené od Ledce stěží půldruha kilometru, mají rovněž rybníky. V deskovém vkladu ze 3. října 1408 prohlašuje „*Weykl de Semtiessie, quod hereditatem suam in Vrbaniczich, mediam curiam arature cum dimidii agricultura, agris, pratis, rivis, piscinis ... vendidit Wolfardo de Cunczicz...*“ – „... Wejkl ze

⁴⁹ 1392: ZDB VII, č. 1135. Jaroslav TEPLÝ, *Pernštejnové ve třináctém a ve čtrnáctém století*, Pardubice 1996, s. 23-24; Petr VOREL, *Páni z Pernštejna*, Praha 1999, s. 46 n.

⁵⁰ 1997: RT I, s. 571; RT I, s. 572. Jindřich Lacembok: Jaroslav TEPLÝ, *Hrad Strádov*, Zpravodaj University Pardubice 11, 2005, č. 40, 41, 42, 43, 44, 45.

Semtěše, že držbu svoji v Urbanicích, polovinu poplužního dvora s polovinou popluží, poli, loukami, potoky, rybníky ... prodal Wolfardovi z Kunčic...“

Na neveliké vodoteči, jíž se níže po proudu říká Lipoltický potok, jsou pod Urbanicemi dva rybníky, dnešními jmény Urbanický a Nečas. Otázka je stále stejná, jsou to ony rybníky z roku 1408? Zde ale jistá možnost souhlasu je, protože konfigurace terénu je taková, že pro zřízení rybníků blízko Urbanic jsou tyto dva rybníky ve velmi vhodném místě. Jejich jména však původní být nemusí.⁵¹

Sotva půldruhého kilometru od Ledců na jihovýchod jsou Svojšice. Ve Svojšicích stála tvrz, jejíž torso ovládá plošinu nad zářezem potoka Struha a jejíž nejstarší části svým tvaroslovím prozrazují, že pamatují protagonisty následujících rádek.

Jsou jimi Anna ze Svojšic, její syn z prvního manželství Ojír, její druhý manžel Václav řečený Ruthard z Malešova a jeho děti z jeho prvního manželství, Petr, Mikuláš, Anna a Benigna.

Anna ze Svojšic život neměla právě nejlehčí. Její první manžel Heřman z Mrdic zemřel někdy před rokem 1382 a zanechal sirotky, jejichž poručníkem byl nám již známý Jindřich Lacembok z Chlumu. Koncem let devadesátých však máme v pramenech již jenom jednoho ze synů z tohoto manželství. Ostatní patrně zemřeli, ale ani Ojír se neměl dožít vysokého věku, protože v zářijových suchých dnech roku 1399 byl zákeřně zavražděn. V neklidných rocích válek krále Václava IV. s panskou jednotou zůstala vražda nepomstěna.

Snad již před touto tragedií vzal si vdovu po Heřmanovi Václav řečený Ruthard, sám vdovec se čtyřmi dětmi. Žili na Svojšicích, ale další děti neměli. Ruthard rozžehnal se se světem někdy mezi lety 1406-1412, kdežto Anna ze Svojšic jej sice o několik let přežila, ale v listopadu 1412 se dozvídáme také o ní jako o mrtvé. Zmínění její dva nevlastní synové, bratři Petr a Mikuláš ze Svojšic, hráli jistou roli mezi drobnější šlechtou tohoto rozmezí Chrudimska a Čáslavska snad již v průběhu husitské revoluce, zcela jistě pak koncem let třicátých, a to jako přívrženci strany Hynka Ptáčka a Jiříka z Poděbrad. Jako takoví byli v roce 1440 na sněmu v Čáslavi.

Anna ze Svojšic měla vůči zmíněným čtyřem dětem z Ruthardova prvního manželství dluh, jenž byl do desek dvorského soudu vložen 29. září 1413 a byl zajištěn na jejím statku „... in Swoissiczich municione, curia arature cum duabus agriculturis curiis rusticalibus cum censu, in Stogieczin, in Holotin, in Rassowie villis, curiis rusticalibus cum censu, agris, pratis, silvis, rivis, piscinis...“ – „na tvrzi ve Svojšicích, dvoře poplužním se dvěma poplužími, s dvory kmetskými s úrokem, ve Stojicích, v Holotíně, v Rašovech vsích s dvory kmetskými s úrokem, poli, loukami, lesy, potoky, rybníky ...“⁵²

⁵¹ 1408: RT II, s. 53.

⁵² 1413: AČ XXXVI, č. 4, s. 491; 1415: AČ XXXVI, č. 10, s. 718; 1440: AČ I, s. 430; AČ III, s. 515. Ojír, syn Anny ze Svojšic: J. TEPLÝ, *Heřmanoměstecký statek*. Jindřich Lacembok, viz pozn. 49.

Na statku nacházíme rybníky, ve vkladu ovšem bezejmenné a k jednotlivým vsím nelokalisované, blíže je tudíž určit nelze. Za nynějšího stavu jsou ve Svojsčicích rybníky dva, ve Stojicích je jeden, v Holotíně je jeden malý rybník východně od lokality. Zato v Rašovech jsou rybníky čtyři. Osm rybníků na čtyři lokality je stav dnešní, středověký mohl být o něco málo menší, ale stejně nevíme, který z těch nynějších osmi svým původem sahá až do zkoumané doby.

Dotýkáme se tak celkem sedmi lokalit na pěti statcích, z nichž jeden – Svojsice – držel čtyři lokality. Dalšími statky jsou Svinčany a Urbanice, a z minulých i budoucích vstupů sem územně patří statky Mrdice čili Heřmanův Městec a statek Jeníkovice.

Jsme v předhoří Železných hor a jest zde jakási krajina rybníků, pojem, jenž se v našem myšlení hodí spíše do Čech jižních. Nicméně zjišťujeme, že na přelomu staletí čtrnáctého a patnáctého taková neveliká krajina rybníků existovala (a dosud existuje) také v Čechách východních.

Vlastně je to otázka terénu a vody, ale také otázka iniciativy lidí. Ohromující nadmořské výšky v tomto podhůří Železných hor jak vidíme nejsou (Jeníkovice 258 m; Svinčany 260 m; Ledec 250 m; Urbanice 295 m; Rašovy 305 m; Svojsice 290 m; Stojice 305 m; Holotín 355 m). Terén tu je zvlněný jenom mírně, především ale je tu běhutá voda, kterou několik vodotečí sbírá z vyšších poloh Železných hor. Hluboce zaříznutá údolí tu sice také nejsou, ale dost poklesů terénu a dolin spíše miniaturních; vše to lze zaplnit vodou, všude lze zřídit rybník, náhon a mlýn. Osídlení je tu husté a zřejmě staré, vodní díla vypovídají o hospodářské aktivitě. Zato o jedné věci prameny mlčí, totiž zda na toto místní rybníkářství měli či neměli vliv Karel IV. a arcibiskup Arnošt, jak jsme vyčetli z Beneše Krabice. „*Ignoramus et ignorabimus*“ – „*nevíme a nebudeme vědět*“, napsal ve studii Dějiny a dějepis Jaroslav Goll.

Rybníky u Tržku a rybník Sternteich 19. srpna 1398

Biskupství v Litomyšli bylo zřizováno v letech 1344-1349 nejenom papežským svolením, přesunem děkanátů k novému biskupství, volbou nového biskupa, ale také transformací dosavadní premonstrátské kanonie v biskupskou kapitolu. Vztahy mezi biskupstvím a kapitulou byly čas od času napjaté, čehož příčinou do značné míry byly majetkoprávní nejasnosti mezi oběma, mezi kapitulou a biskupstvím, skončivší až narovnáním o držbě obou institucí z 19. srpna 1398.

Několik míst se v této obsáhlé smlouvě týká rybníků. Nešlo o zřizování rybníků nových, neboť na Litomyšlsku rybníků zejména po vzniku biskupství přibývalo. Připomněli jsme alespoň vznik rybníka Hvězda po roce 1372. Ono narovnání ani v nejmenším nerozlišuje, kdy a kým byl který rybník zřízen, zato ale rozlišuje, kdo ten který rybník drží.

Potok Struha čili Zlatotok: Slovo Zlatotok je poetičtější, ale není to dozvuk romantismu, v Železných horách se skutečně rýžovalo zlato.

Citující část dispozice uvedené listiny z 19. srpna 1398, povšimneme si alespoň některých z těch rybníků, jež již před tímto rokem patřily ke statku litomyšlského biskupství: „...*Item Trzek municio cum curia de quatuor araturis, cum molendino, piscinis, pratis, silvis ad eam pertinentibus ... Item piscina in Sternteych cum curia ibidem et cum censu in villa Sling supra predictam piscinam ...*“ – „... *dále Trzek, tvrz se dvorem o dvou poplužích, s mlýnem, rybníky, loukami, lesy k ní příslušejícími ... dále rybník ve Šternteichu se dvorem tamtéž a s úrokem ve vsi Sling nad řečeným rybníkem...*“

Je nejenom možno, ale i nutno předeslat, že shora již zmíněný litomyšlský biskup Albert ze Šternberka (1364-1368 a 1372-1380), muž velmi iniciativní, za svého druhého episkopátu v roce 1378 založil na kotě Chlumek 347 m u lokality Tržek řádový dům kartusiánů pode jménem *Rubus sanctae Mariae* (Hájek Panny Marie) s kostelem Panny Marie Zvěstování a svatého Jana Křtitele. Pro sebe si v blízkosti kartouzy zřídil „... *dále tvrz se dvorem o čtyřech poplužích, s mlýnem a rybníky, loukami, lesy, k tomu (všemu) příslušejícími ...*“, jak říká citace ze shora uvedené listiny.

Tržek jako lokalita existuje sice dodnes, ale téměř všechno ostatní bylo rozkotáno hned za jarního tažení pražských husitů a Jana Žižky do východních Čech na přelomu dubna a května roku 1421. Není stopy ani po řádovém domě s kostelem, ani po tvrzi, ani po poplužním dvoře v Tržku. Mlýn zkázu možná přežil anebo byl časem obnoven, ale jako všechny mlýny u nás byl stejně jako mlýn zrušen v minulých desetiletích.

Tvrz po sobě stopy nezanechala, ale řádový dům je výrazně připomínán pomístním jménem Na Kartouzce. Z příslušenství vyjmenovaného v listině zůstal tudíž na Chlumku les, okolo louky a pole, pod Chlumkem pak čtyři rybníky, a to Velký Košíř, Malý Košíř, Borovec a Šotka. Pokud by některý z nich sahal původem do dob Alberta ze Šternberka či dokonce do dob starších, snad tedy Malý Košíř a Borovec. Dodejme, že dodnes je celý areál utěšeným místem, takže biskupovu zálibu v útěku do přírody – do jisté míry blízkou zálibám Václava IV. – lze celkem lehce pochopit.

Rybník Hvězda – v originálu listiny je to „*piscina in Sternteych*“ – dal (viz shora) biskup Albert ze Šternberka zříditi někdy po roce 1372. V blízkosti rybníka jsoucí dvůr a lokalita Sling zanikly. S velikou pravděpodobností souvisí jejich pokles a zánik s pádem a zánikem litomyšlského biskupství za onoho jarního tažení husitů v roce 1421.⁵³

Jimramov 1392

Opět jsme na Moravě, ale Čechy jsou přes vodu, protože hranici tvoří tu řeka Svratka. Erhard ze Skal odjinud z Kunštátu vložil v roce 1398 do zemských

---

⁵³ 1398: Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Archiv města Litomyše, odd. 1 a Listiny, č. 120; CDM XII, č. 483, s. 423-432. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyše I*, s. 192-199. P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 673-674.

desek věno své legitimní manželky Elišky, a to „...in Gymramow super Municione et Curia allodiali ... Sed cum alijs omnibus eciam super Molendino et piscina ibidem in Gymramow.“ – „... v Jimramově na tvrzi a na svobodném dvoře ... Leč s tím vším jiným také na mlýnu a rybníku tamtéž v Jimramově...“

Zdánlivě není co dodat. Pro případ manželovy smrti je paní Eliška slušně zajištěna tak, aby ani nestrádala, ale ani nehýřila. Nám však ale nejde o její životní standard a otázkou obvěnění se nezabýváme. Nicméně vyrozuměli jsme z citované části vkladu leccos, co se týká thematu studie.

Mlýn zapisuje se s rybníkem. Mnohé texty deskových vkladů a protokolů bohužel nebývají tak precizní, aby za mlýnem vždy následoval rybník, a je otázka, zda lze z toho vyvozovat, že na začátku patnáctého století mívaly (alespoň větší?) mlýny (málokdy, někdy, zpravidla, pravidelně?) jako zásobárnu vody a tudíž energie také rybník a pochopitelně také náhon. Lze se však domnívat, že takto vybaveny byly alespoň některé mlýny. V tom případě ovšem alespoň některé rybníky, s nimiž jsme se ve vstupech setkali, byly prioritně mlýnské a chovu ryb sloužily až jaksi navíc. Nepochybně to platí také o shora zmíněném rybníku a mlýnu ve Stavenově.

Páni z rodu erbu stříbrného štítu se třemi černými pruhy a s predikátem z Kunštátu bývali dobrými hospodáři, tak i pan Erhard ze Skal. Jeví se to nejenom na akurátnosti celého deskového vkladu, ale i na tom, že městečko má nejenom mlýn, ale mlýn s rybníkem. Chceme-li, maje rybník, šel pan Erhard s dobou.⁵⁴

Mateřov 1400-1412

Z pohledu pramenných zpráv lze Mateřov nazvat starobyloou osadou. Po prvé přichází v roce 1227, kdy jej Kojata Hrabíšic odkázal Opatovickému klášteru, tuto držbu konfirmoval v roce 1229 Přemysl I. Otakar. Na přelomu čtrnáctého a patnáctého století je však Mateřov statkem vladyckým a Opatovický klášter drží tam pouze dvůr; buď se části držby vzdal, nebo byla v obou listinách donace vyjádřena jako pars pro toto – část za celek.

Ve dvorských deskách z let 1382-1412 přicházejí díly lokality Mateřov neméně než dvanáctkrát, rybníky pak z toho jsou v příslušenství statku uvedeny dvakrát, a to v roce 1400 (ves s tvrzí a rybníky), poté v roce 1412. Uvedme alespoň část protokolu z roku 1400: „...curia arature cum duabus agriculturis, municione, decem sexagenis grossorum census, curiis rusticalibus, agris, pratis silvis, rivis, piscinis etc. ius hereditarium taxatum Wilhelmo in Ostrozna ad omagium Wissegradense pro CL sexagenis grossorum.“ – „... dvůr poplužní se dvěma poplužními, s tvrzí, s deseti kopami grošů úroku, dvory kmecími, poli, loukami lesy, potoky, rybníky etc. ... právo držby odhadnuté za sto padesát kop grošů Vilémovi na Ostružně do přítěžného slibu věrnosti Vyšehradu.“

Kde se však mohly rybníky z mateřovského dílu ze shora citovaného protokolu nacházet? Musíme předeslat, že severně a severovýchodně od Mateřova byl

---

⁵⁴ 1398: ZDB VIII, 39, s. 216.

terén zasažen při rozšiřování pardubického letiště, po prvé v letech padesátých, po druhé v letech sedmdesátých dvacátého století. Při těchto zásazích, spojených nejprve se stavbou přistávací dráhy a později dalších hangárů, byl také přeložen tok říčky Bylanky o několi set metrů k západu. Každé zkoumání terénu je těmito zásahy nejen znesnadněno, ale ve vlastním prostoru letiště (jehož západní okraj s Mateřovem prakticky sousedí) znemožněno.

Na mapě z roku 1688 jsou zakresleny čtyři rybníky tak, že leží východně od Mateřova, ale také východně od říčky Bylanky, tudíž až na pravém břehu jejího starého toku. Musíme ale bohužel konstatovat, že tato mapa asi bude přesnější v uchování jmen rybníků než v jejich zakreslení, a to možná i v popisovaném úseku. Jeden z těch rybníků však identifikovatelný je. Jest to rybník Sedláček, jenž je na mapě z roku 1688 na pravém břehu říčky Bylanky. Jedno z pomístních jmen mezi Třebosicemi a Mateřovem je Sedláček, ale je na levém břehu starého toku Bylanky. Pokud tento levý břeh odpovídá situaci z doby vzniku mapy z roku 1688, narazili jsme na jeden z rybníků nejenom z roku 1688, ale možná i na jeden z rybníků z roku 1400.

Pro mateřovské rybníky ovšem jediným napájecím zdrojem nemusila být říčka Bylanka, protože mezi jejím tokem a Mateřovem proudí ještě Dubanský potok, na jehož východním břehu je několik skleslin, napuštěny vodou mohly být kdysi rybníky. Mateřov sám leží na Mateřovské svodnici, napájející neveliký rybník na východní straně úhledně upravené návsi. Jižně od tohoto rybníka je popisné číslo jedna, kam místní tradice klade bývalou tvrz. Nelze vyloučit, a ovšem ani potvrdit, že ve čtrnáctém století byl okolo tvrze vodní příkop a že původ rybníka na návsi sahá do středověku.⁵⁵

Golčův Jeníkov 1406

V roce 1406 zemřel Petr z (Golčova) Jeníkova. Provolaná odúmrt', byla dána Modlibohovi z Heřmanic, jenž za ni zaplatil čtyři sta kop grošů. Neprodělal, protože její odhadní cena byla mnohem nižší, než kolik by byl býval zaplatil na volném trhu.

Statkem, jež zaplatil Modliboh z Heřmanic, rozuměl se „*In Genikow ... curia arature cum municione, cum agris, pratis, pomeriis, duobus laneis silve, tres piscine cum rivis, in Wyeczemylyczich quinque curie rusticales cum censu.*“ – „*V Jeníkově ... poplužní dvůr s tvrzí s poli, loukami, sady, se dvěma lány lesa, se třemi rybníky s potoky, ve Vicemilicích pět dvorů kmetcích s úrokem ...*“⁵⁶

Až na jednu naprostou zvláštnost nevymyká se tento popis statku způsobu obvyklému v písemnostech z přelomu čtrnáctého a patnáctého století. Zvláštností

⁵⁵ 1227: CDB II, č. 303, s. 301; 1229: CDB II, č. 324, s. 327; 1400 (tvrz, rybníky) – AČ XXXV, s. 465; 1400: AČ XXXVI, s. 848; 1412: AČ XXXVI, č. 37, s. 851. *Pardubicko – Holicko – Přeloučsko III*, s. 421-424; J. TEPLÝ, *Feudální pozemková držba*, s. 82.

⁵⁶ 1406: AČ XXXV, č. 26, s. 304; AČ XXXV, č. 3, s. 474.

přicházející ve dvorských deskách poprvé je to, že počet rybníků je vyjádřen číslovkou; všimněme si: „se třemi rybníky“.

Golčův Jeníkov leží na Vohančickém potoce, na němž proti proudu od Jeníkova jsou nad sebou tři rybníky. Rádi bychom věřili, že to opravdu jsou ony tři rybníky z deskového protokolu z roku 1406.

Jeníkovice 1411

Jeníkovice leží na okraji rozlehlé terénní plošiny, spadající na jihozápadním boku lokality k Jeníkovickému potoku. O rybnících dozvídáme se z deskového vkladu ze 3. října 1411, jímž Zbyněk z Jeníkovíc prodal Bernhardu Gruberovi z Kutné Hory díl Jeníkovíc. Poznamenejme, že Bernhard Gruber je zcela zřejmě kutnohorský patricij, získávající deskový statek; postup, jímž jednotlivci z patriciátu královských měst pronikali do řad nižší šlechty. V našich vstupech je to již druhý případ takové osoby, prvního takového jsme poznali na Svojsčicích. Byl to Václav řečený Ruthard z Malešova.

Deskovým vkladem Zbyněk z Jeníkovíc prohlásil, „*quod in hereditate sua in Nienkowiczich in curia arature, cum duabus agriculturis ... agris, pratis, siluis, riuis, piscinis ... vendidit Bernhardo Gruber de Montibus Cuthnis...pro centum sexagenis grossorum...*“ – „že držbu svoji v Jeníkovících na poplužním dvoře, ... polích, loukách, lesích, potocích, rybnících ... prodal Bernhardu Gruberovi z Hor Kutných ... za sto kop grošů...“

Rybníky jsou v tomto deskovém vkladu v plurálu, byly tudíž nejméně dva, a na shora zmíněném potoce pod Jeníkovícemi dva rybníky jsou, výše proti proudu je Starý rybník, po proudu je Nový rybník. Na mapě z roku 1688 jsou na jihozápadní straně lokality zakresleny také, a to jako „*Genikowsky dwa*“. Zdá se tudíž, že jsme na správné stopě. Spolehlivý místní zpravodaj nás však informuje, že nahoře na plošině, a to jak v lokalitě samé, tak východně od ní, jsou vodní zdroje, tudíž tam mohly být ještě další rybníky, a ty dva pode vsí mohou být novější. Tuto skepsi zdá se potvrzovat Katastr na Komorním panství pardubickém z první poloviny devatenáctého století, soupis rybníků, polí, lesů, pastvin, jenž v Jeníkovících rybníků eviduje pět. Protože však dnešní stav jsou opět dva rybníky, soudíme, že tři rybníky či rybníčky vznikly až po roce 1688 a že do dnešní doby zanikly.

Lze tedy vyslovit pravděpodobný předpoklad, že rybníky ze vkladu z roku 1411 jsou totožné s rybníky s legendou „*Jenikowske dwa*“ na mapě z roku 1688, a tudíž totožné s dnešním Starým a Novým rybníkem na Jeníkovickém potoce.⁵⁷

Shrnutí

Studie věnuje se okruhu málo známému a chce být příspěvkem k jeho poznání, jsou to rybníky a tím také rybníkářství v časech předcházejících husitské revoluci. Protože jistým způsobem doprovází předcházející autorovy studie o půdň

⁵⁷ 1411: RT II, s. 84; *Mapa z roku 1688*; V. DIVIŠ, *Katastr*, zde s. 175. Za čtené informace o Jeníkovících děkuji touto cestou kolegovi PhDr. Janu Čapkovi, Ph.D.

držbě v předhusitském Chrudimsku a v poříčí horní Svatky, čerpá pramenný materiál především z těchto regionů, tu a tam však zasahuje také do okrajů starého Čáslavska a starého Mýtka, na Moravě do poříčí horní Svatky.

Nejstarší zprávy o rybnících jsou v nečetných listinách z jedenáctého a z dvanáctého století. O něco více zpráv o rybnících je ze století třináctého, kdy se na Moravě po několik desetiletí exponoval olomoucký biskup Bruno ze Schauenburgu. Asi současně s ním na rozhraní Moravy a Jindřichohradecka na statcích pánů z Hradce rybníkářsky působil řád německých rytířů. Ve třináctém století vycházel zájem o rybníční hospodaření převážně ještě z institucí církevních.

Prvním a rozhodujícím zjištěním je, že zejména ve druhé polovině čtrnáctého století nacházíme ve zkoumaném regionu, nebo alespoň v jisté části tohoto zkoumaného regionu, nezanedbatelný počet rybníků, v jedné jeho části dokonce jisté nakupení rybníků.

Pokud to není dáno pouze dochovaným pramenným materiálem, zdá se, že ve čtrnáctém století, přesněji od přelomu první a druhé poloviny čtrnáctého století, zájem o rybníční hospodaření roste, takže slova autorů vyprávěcích pramenů, Beneše Krabice a Viléma z Lestkova, o zájmu a péči o rybníkářství ze strany Karla IV. a arcibiskupa Arnošta, zdají se být v konfrontaci s prameny věcné povahy oprávněná. Přímý jejich vliv však, alespoň ve zkoumaných územích, zatím prokázat nelze. S nějakým počtem rybníků na světských statcích však musíme počítat i před možným působením Karla IV. a arcibiskupa Arnošta, totiž v první polovině století čtrnáctého.

Čtenář je s existencí rybníků v pramenech seznamován ve chronologicky seřazených vstupech, citujících úryvky z pramenů. Rybníky však jsou ve příslušnostech statků uváděny globálně a beze jmen, jejich lokalisace a identifikace s dnešními rybníčními nádržemi je tudíž obtížná, často pouze přibližná, někdy nemožná.

Za velmi podstatné může být pokládáno zjištění studie, že pramenné zprávy jednotlivých vstupů ukazují sociální příslušnost těch, na jejichž statcích se nacházejí rybníky. Jest to nižší šlechta, v některých rodech pozdvihnuvší se do šlechty střední. Z církevních statků jsou ve vstupech zastoupeny některé rybníky v Mýtsku, kde jedním z iniciátorů rybníčního hospodaření asi bylo litomyšlské biskupství, a zcela nepochybně biskup Albert ze Šternberka. Opatovický klášter benediktinů měl asi starší tradici vodního a rybníčního hospodaření, možná i ve větším rozměru alespoň jedné rybníční nádrže. Zničení kláštera benediktinů v Podlažicích nezanechalo téměř žádný pramenný materiál, tudíž také nikoliv o rybnících. Pouze lze soudit, že v nejbližším okolí kláštera terén vhodný pro zřízení rybníka či rybníků zřejmě byl.

Druhým podstatným zjištěním je, že rod erbu modrého štítu se zlatými pruhy s predikátem z Chlumu zjevně byl jedním ze soustavných budovatelů rybníků. Měl je na původním statku hradu Chlum v Čáslavsku, ale i na nově získaném statku v Chrudimsku. Byl to hrad Košumberk, kde zřídil další rybníky.

Třetím podstatným zjištěním je, že zřejmě díky příznivým okolnostem vzniklo v západním Chrudimsku v předhůří Železných hor seskupení několika

lokalit s větším počtem rybníků, jakási miniaturní rybníční krajina. Jako ony okolnosti vidíme spíše přírodní podmínky a lidskou iniciativu; myslet na přímé či nepřímé vlivy Karla IV. vzhledem ke starší vazbě rodu erbu jednoho lekna na Kostelci (u Heřmanova Městce) a na Mrdicích k Lucemburkům bylo by asi až příliš odvážné. Pramenná základna zatím v době Karla IV. žádné podobné kontakty nezachycuje.

K plnému porozumění a k nevytváření mylných závěrů je ovšem třeba podotknout několik věcí. Chrudimsko nebyl kraj příliš rozsáhlý, církevní držby tu nebylo mnoho, bylo tu i málo statků panských. Pramenný materiál je ovšem torsovitý, ale za panské statky lze pokládat pouze moravským rodem z Boskovic držžený hrad a statek Žumberk a zcela malý, nejvýše dvěma lokalitami disponující statek tvrze Zaječice, byť jej držel významný panský rod píšící se ze Šternberka. Chrudimsko tudíž bylo krajem střední a nižší šlechty a silně tu byla zastoupena její nejnižší složka, drobní vladykové a panoši, namnoze držící pouze několik kmetských dvorů.

Proto vyvozovat závěry o tom, že celozemsky střední a nižší šlechta byla ve zřizování rybníků a v rybníkaření exponovanější a dokonce tudíž pokročilejší, by zatím bylo ukvapené a bez dalších, regionálně pojatých monografických studií z jiných regionů předčasné.

Drobným dalším zjištěním je rybník patřící ke mlýnu. Pokud by to mělo být jevem častějším, nelze, alespoň ne pro čtrnácté století, všechny rybníky zjištěné v pramenech pokládat za zařízení prioritně rybochovná, protože rybník u mlýna je zdrojem energie a kapřík na stole v takovém případě pouze zpestřením mlynářovy stravy.

Studii doplňují dvě kapitoly. Jedna je věnována jménům rybníků, druhá velikosti rybníků. V první se zejména dozvídáme, že jména rybníků se v pramenech objevují pravidelněji až ve druhé polovině století patnáctého. Druhá je spíše pohledem na to, jak málo, ale zároveň jak mnoho lze o velikosti rybníků vytěžit z pramenů. Obě kapitoly jsou obecnější povahy a mají povahu exkursů, byť jsou plynule zařazeny do textu.

Prameny:

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I-V/4, edd. Gustav FRIEDRICH – Zdeněk KRISTEN – Jindřich ŠEBÁNEK – Saša DUŠKOVÁ – Jan BISTRICKÝ – Vladimír VAŠKŮ, Praha 1904-2000. – (CDB)

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I-XV, edd. Antonín BOČEK – Petr CHLUMECKÝ – Vincenc BRANDL – Bertold BRETHER, Brno 1836-1903. – (CDM)

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I-VII, edd. Karel Jaromír ERBEN – Josef EMLER – Bedřich MENDEL – Marie LINHARTOVÁ – Jiří SPĚVÁČEK – Jana ZACHOVÁ, Praha 1855-2000. – (RBM)

- Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. I-IV*, ed. Věra JENŠOVSKÁ – Vladimír VAVŘÍNEK – Božena KOPIČKOVÁ, Praha 1967-1989-1989. – (RBMV)
- Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I-IV (1418-1464)*, ed. Blažena RYNEŠOVÁ, Praha 1929-1954. – (Listář)
- Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae I-II*, ed. Josef EMLER, Praha 1870-1872 + Theodor ANTL, *Rejstřík*, Praha 1899. – (RT)
- Zemské desky brněnské a olomoucké I-III*, edd. Petr CHLUMECKÝ – Josef CHYTIL – Carl DEMUTH – Anton WOLFSKRON – Tomáš KALINA – Miroslav ROHLÍK – Tomáš KALINA – František MATĚJEK, Brno-Praha 1856-1957 + František ČERNÝ, *Ukazatel jmen*, Brno 1914. – (ZDB, ZDO)
- Die ältesten Belehungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz*, ed. Karl LECHNER, Brno 1902; František SNOPEK, *Lechnerovy dodatky k Moravskému diplomatáři*, *Časopis Matice moravské* 25, 1901, s. 510-561. – (Lech.)
- Desky dvorské království Českého, knihy provolací 1380-1480*, in: *Archiv český* XXXI, XXXV, XXXVI, XXXVII, ed. Gustav FRIEDRICH, Praha 1921-1944. – (AČ)
- Archiv český I-XXXVIII*, edd. František PALACKÝ – Josef KALOUSEK – Gustav FRIEDRICH – František HOFFMANN, Praha 1840-2000. – (AČ)
- Libri erectionum archidioecesis Pragensis I-VI*, edd. Kliment BOROVIČ – Antonín PODLAHA, Praha 1875-1927. – (LEr.)
- Decem registra censuum bohemia compilata aetate bellum hussiticum praecedente*, ed. Josef EMLER, Praha 1881.
- Fontes rerum bohemicarum I-VIII (Series vetus)*, edd. Josef PEERWOLF – Josef EMLER – Josef JIREČEK – Ferdinand TADRA – Jan GEBAUER – Jaroslav GOLL – Josef V. ŠIMÁK – Václav NOVOTNÝ, Praha 1873-1932. – (FRB)
- Fontes rerum Bohemicarum I-II (Series nova)*, edd. Jana ZACHOVÁ – Alena M. ČERNÁ – Petr ČORNEJ – Markéta KLOSOVÁ, Praha 1997-2003. – (FRBN)
- Cronica domus Sarensis*, edd. Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ – Josef POHANKA – Metoděj ZEMEK, Brno 1964.
- Jan DUBRAVIUS, *O rybnících*, ed. Anežka SCHMIDTOVÁ, Praha 1953. – (Dubravius)
- Mapa pardubického panství 1688. Faksimile mapy Jiřího Matouše Vischera*, edd. Karel KUCHAR – Bedřich MATĚJČEK. MNV Pardubice – Kartografické oddělení Geografického ústavu University Karlovy, Pardubice-Praha 1948. – (Mapa z roku 1688)
- Mappa Dioeceseos Reginaehradecensis, Joannis Venut descripsit*, Vídeň-Hradec Králové 1790. – (Mapa z roku 1790)
- Druhé vojenské mapování*. Originál elaborátů Staatsarchiv Wien. <http://www.mapy.cz>

Orientační plán královského komorního města Pardubice, 1: 7 400. Nakladatel Jan Liebich, Pardubice b. r. (1895-1904). Faksimile tohoto plánu otištěno jako frontispice in: František ŠEBEK, *Století ohlednutí*, Pardubice 2000.

Zusammenfassung:

Beitrag zur Geschichte der Teiche und der Teichwirtschaft im vorhussitischen Kreis „Chrudimsko“

In Böhmen und Mähren befindet sich eine grosse Anzahl von Teichen, die aus der Frühneuzeit, das heisst aus dem Ende des fünfzehnten und aus dem sechzehnten Jahrhundert stammen. Ihnen wurde in der tschechischen Historiographie – besonders im zwanzigsten Jahrhundert – eine angemessene Aufmerksamkeit gewidmet. Die Quellen aus dem elften bis fünfzehnten Jahrhundert jedoch erwähnen ebenfalls diese Weiher. Die mittelalterlichen Teiche – besonders in Böhmen – wurden in der Literatur bisher nicht bearbeitet. Die vorgelegte kurze Abhandlung befasst sich mit ihnen und mit der Teichwirtschaft im vorhussitischen Mittelalter (das heisst bis zum Jahre 1419) in Ostböhmen, und zwar im damaligen Kreis, der nach der (Kreis)Stadt Chrudim „Chrudimsko“ benannt wurde. Als Quellenbasis dienten vor allem schriftliche Unterlagen, Urkunden und Hof- und Landesgerichtsbücher, tschechisch „Dvorské a zemské desky“ genannt. Dabei wurden alle in unserem Aufsatz erwähnten Lokalitäten, Orte und Teiche meistens mehrmals besichtigt. Die Abhandlung konstatiert u. a., dass besonders in der zweiten Hälfte des vierzehnten Jahrhunderts in etlichen Orten Teiche existierten, die zu den Gütern des niederen Adels gehörten. Anders gesagt, diese Adelschicht widmete sich auch der Teichwirtschaft. Im Kreis „Chrudimsko“ des vierzehnten Jahrhunderts befanden sich jedoch nur zwei Güter (eines davon ganz klein) des höheren Adels. Falls aber auch andere Regionen nicht erforscht werden, kann dieses Resultat nicht auf ganz Böhmen, eventuell auf Mähren, bezogen werden.

